

3.4.2. PRODUKCIJSKA FUNKCIJA

- maksimalno izkoriščevanje vseh produkcijskih faktorjev
- tehnično razmerje, ki nam pove največjo količino produktov, ki jo je mogoče producirati s posamezno sestavo produkcijskih faktorjev, ob danih produkcijskih metodah
- količina produktov je odvisna od: razpoložljive količine produkcijskih faktorjev in uporabljenih produkcijskih metod $Q = f(F_1, F_2, F_3, \dots) / PM$ (F_1, F_2, F_3 – produkcijski faktorji, Q – količina, PM – produkcijske metode)

3.4.3 KRIVULJA ENAKEGA PRODUKTA (IZOKVANTA)

- načrtovano količino produkta lahko proizvedemo na različne načine (različne kombinacije produkcijskih faktorjev)
- v proizvodnji lahko določeno količino enega faktorja substituira z neko količino drugega faktorja
- pri različnih kombinacijah (npr. dela in kapitala) je proizvedena količina produkta vedno enaka \square če vrišemo te kombinacije v graf jih lahko povežemo s sklenjeno krivuljo – krivuljo enakega produkta (izokvanto)
- v praksi vse te kombinacije niso mogoče, saj produkcijski faktorji niso deljivi (npr. 2,7)
- ekonomsko bistvo: izberemo tisto kombinacijo, ki zagotavlja produkcijo z najnižjimi stroški

3.4.4. MERILO PRODUKCIJE

- določeno količino faktorjev lahko proizvedemo največ neko količino produktov
- če povečujemo vlaganje vseh produkcijskih faktorjev v enaki meri (razmerja faktorjev nespremenjena), se količina produktov poveča \square gre za večanje merila produkcije
- možni rezultati povečane naložbe vseh faktorjev:
 - količina produkta se povečuje v enakem razmerju (npr. podvojitev faktorjev \square podvojitev produktov) – stalni (konstantni) donosi; za enoto produkta potrebujemo ves čas enako količino faktorjev: predpostavka stalnih donosov se uporablja v analizi popolne konkurence
 - količina produkta se poveča v manjši meri – padajoči donosi; stroški enote se povečajo
 - količina produktov se povečuje hitreje kot naložba faktorjev – rastoči donosi

3.letnik

- z razvijanjem tehnične delitve dela se delavci specializirajo, produkcijski proces razčlenimo na posamezne operacije □ uvajajo se specializirani, izpopolnjeni stroji; učinkovitost produkcije se poveča (nižji stroški na enoto), uveljavijo se prednosti množične produkcije
- rast produkcijskih enot ne zagotavlja nenehnega zniževanja stroškov na enoto produkta □ po neki točki se z rastjo obsega enote prednosti pri stroških (im. ekonomija obsega) izčrpajo □ obstaja namreč neka optimalna velikost produkcijske enote, ki omogoča najnižje stroške na enoto
-
- nekateri produkti se producirajo v majhnih (specializirani, kakovostni izdelki) in velikih (npr. rafiniranje nafte, avtomobili,..) enotah
- razcvet drobnega gospodarstva je posledica dveh procesov: velike korporacije so neprilagodljive; razvoj tehnologije je šel z uvajanjem mikroročunalnikov in specializiranimi orodji v smeri povečane učinkovitosti manjših proizvodnih enot

3.4.5. ZAKON PADAJOČIH DONOSOV

- pogosto pa ne povečujemo v produkciji vseh faktorjev v enakem obsegu, temveč spreminjamo le nek variabilni faktor (npr. število zaposlenih) □ če temu prištejemo nespremenjene produkcijske metode, se bo celotni produkt do neke točke povečeval (po tej točki se lahko začne celo zmanjševati, pogosteje pa ostane enak)
- ta proces, ki je najbolj izrazit v kmetijski produkciji, imenujemo zakon padajočega (mejnega) donosa ali zakon variabilnih razmerij
- zakon velja kratkoročno (ko tehnika ne napreduje in se način produciranja ne spreminja)
- tehnični napredek pomeni premikanje krivulje produkta na desno navzgor, s čimer se omejitve zakona sproščajo

3.4.6. TEHNIČNI NAPREDEK

- dana tehnologija, raven tehničnega in organizacijskega znanja □ dolgoročno se nenehno izboljšuje □ vedno večji obseg produkcije
- spreminjanje tehnologije se kaže: v novem tehnološkem znanju v produkciji in uvajanju novih produktov (substitutov)
- sprememba se opazi, ko enako količino produkcije proizvedemo z vse manjšo porabo faktorjev

- vrsti tehničnega ali tehnološkega napredka sta: nevtralni tehnični napredek (enakomerno se zmanjša uporaba obeh produkcijskih faktorjev) in pristrani tehnični napredek (poraba enega faktorja se bolj zmanjša kot pri drugem)
- na tehnični napredek vpliva vrsta okoliščin (npr. sredstva namenjena za raziskovalno delo)
- tehnološki napredek pogosto sestoji iz vrste manjših izboljšav (in ne velikih izumov); pomemben je tudi prenos tehnološkega znanja iz drugih dejavnosti, okolij
- za tehnološki napredek od časa 1. ind. revolucije naprej je značilno, da se je uveljavil predvsem v obliki izboljšanih delovnih sredstev (strojev)

3.5 STROŠKI IN KOMBINIRANJE PRODUKCIJSKIH FAKTORJEV

- pri zakonu o padajočih donosih je temeljna domneva, da so nekateri produkcijski faktorji stalni (fiksni), prav tako tudi produkcijske metode
- -
- v danem okviru spreminjamo le nekatere faktorje (npr. zaposlitev delavcev, porabo surovin, materialov in energije) □ zakon o padajočih donosih zatorej velja samo za kratek čas □ na dolgi rok si lahko prilagodimo produkcijske faktorje, zgradimo nove tovarne,...

3.5.1. STROŠKI

- denarno izražene porabljene produkcijske faktorje, ki so bili potrebni za določeno produkcijo, imenujemo produkcijski stroški
- prod. stroški = količina porabljenih prod. faktorjev x cena enote prod. faktorjev
- stroške v industrijskem podjetju sestavljajo:
 - plače zaposlenih
 - izdatki za nabavo surovin, polizdelkov, energije, storitev,...
 - najemnine za zemljišče, stavbe
 - amortizacija za stroje
 - obresti na izposojeni kapital
 - davki, ki jih mora plačati podjetje
- če vse stroške v neki produkciji seštejemo, dobimo celotne ali skupne stroške

3.letnik

- dobiček = celotni izkupiček (realizacija) – celotni stroški; do čistega dobička pa pride šele, ko odšteje še ostale stroške (npr. skladiščenja, prevoza, prodaje, reklame, raziskave,...)
- posamezni stroški se vedejo različno, ko gre za njihovo odvisnost od količine produktov
- stroški, ki so vedno (tudi če produkcija stoji), so stalni ali fiksni stroški (FC) □ npr. najemnine, obresti, amortizacija, stroški za upravo in vodstvo, vzdrževanje, zavarovalnine,...
- stroški, ki se spreminjajo, pa so variabilni ali spremenljivi stroški (VC; če ne produciramo, jih ni; z obsegom produkcije se večajo) □ npr. plače delavcem, nabava surovin, pogonska energija,...

3.5.2. CELOTNI, POVPREČNI IN MEJNI STROŠKI

- znesek, ki ga mora podjetnik plačati, so celotni stroški (TC)
- pomembni so tudi povprečni stroški ali stroški na enoto produkcije, saj jih podjetnik neposredno primerja s ceno (predpona A □ AFC, AVC, AC)
- celotni stroški (TC) = fiksni stroški (FC) + variabilni stroški (VC)
- povečanje celotnih stroškov s produkcijo dodatne količine produkta □ $\Delta TC = TC_2 - TC_1$
- če povečamo produkcijo za nadaljno enoto, se stroški spet povečajo □ ta prirast stroškov bomo imenovali mejni stroški (MC) □ $\Delta Q = 1 \text{ --- } \rightarrow MC = \Delta TC$
- stroški so odvisni od: tehnologije in cen produkcijskih faktorjev
- sprva so dodatne enote variabilnega faktorja učinkovite, produkcija se večja, stroški na enoto (AC) zmanjšujejo □ zakon padajočega donosa začne delovati; variabilni faktor vse manj učinkovit, potrebno je vlagati vse več variabilnega faktorja, stroški dodatne enote (MC) se večajo in s tem postopoma tudi povprečni stroški
-
- kadar opazujemo stroške v dolgem obdobju, je značilnost produkcije, da se lahko uporaba faktorjev v vse večji meri prilagaja

3.5.3. OPTIMALNA KOMBINACIJA PRODUKCIJSKIH FAKTORJEV

- producenti morajo vselej poskušati producirati določen produkt z minimalnimi stroški, zato morajo ustrezno kombinirati produkcijske faktorje
- upoštevanje dveh vidikov:

- tehnologija oz. produktivnost produkcijskih faktorjev
- cene produkcijskih faktorjev
- pri kombiniranju produkcijskih faktorjev bo podjetnik upošteval njihovo produktivnost in cene □ uporabiti mora takšne kombinacije faktorjev, pri katerih so mejne produktivnosti sorazmerne cenam □ enoto faktorja, ki stane 3x več kot drugi faktor, bo uporabil le takrat, ko prispeva vsaj 3x več k produktu kot drugi faktor
- s spreminjanjem tehnologije mora podjetnik spreminjati kombinacije

NEPOPOLNA KONKURENCA

5.1. STVARNOST NEPOPOLNE KONKURENCE

- kupci se odzivajo na večje spremembe cene; znižanje cen pa je seveda izziv drugim tekmecem, ki pogosto še sami znižajo cene □ pride do censkih vojn
- finančno močna podjetja so edina sposobna za velike naložbe, saj razpolagajo z zadostno količino sredstev □ danes na številnih trgih nastale korporacije – oligopolisti, ki ne tekmujejo več v znižanju cen, pač pa z reklamami
- danes le redki trgi ustrezajo definiciji proste konkurence (npr. pri nekaj kmetijskih pridelkih)
- Samuelson navaja nekaj značilnosti današnje tržne strukture:

Vrsta konkurence	Število proizvajalcev in razločljivost proizvodov	Področje gospodarstva	Stopnja nadzora cen	Tržne metode
<u>POPOLNA KONKURENCA</u>	veliko proizvajalcev; identični proizvodi	nekaj kmetijskih dejavnosti	je ni	tržne metode
<u>NEPOPOLNA KONKURENCA</u> (veliko različnih prodajalcev)	veliko proizvajalcev; veliko razlik v proizvodu	zobna pasta; trgovina na malo	je ni	reklama, konkurenca s kakovostjo
OLIGOPOL	malo proizvajalcev; majhne razlike v proizvodu	jeklo, aluminij, avtomobili, stroji	nekaj	določene, relativno stalne cene
POPOLN MONOPOL	en proizvajalec; en sam proizvod brez nadomestkov	javne službe: telefon, vodovod, plin	znatna	oglasni in obveščanje zaradi ugleda

•-

- v popolni konkurenci je producent eden izmed množice osebkov, ki se s svojo ponudbo (količino) prilagaja dani ceni
- v nepopolni konkurenci pa je malo producentov – vsak izmed njih ima precejšen tržni delež □ srečujejo se s padajočo krivuljo povpraševanja

5.2. MONOPOL IN MONOPOLNA CENA

- z omejevanjem produkcije lahko doseže višjo ceno in s tem monopolni ekstraprofit
- padajoča krivulja povpraševanja; če poveča produkcijo, prodaja po nižjih cenah
- s prodajo dodatne enote izgubi pri ceni vseh prejšnjih enot □ zato se prihodek zmanjša za izgubo z znižanjem cene; to ovečanje dohodka imenujemo mejni dohodek (MR)
- dobiček monopolista je največji, ko je mejni dohodek enak mejnim stroškom (tj. $MR = MC$ oz. Cournotova točka)
- monopolist zaradi omejevanja produkcije ne producira z minimalnimi stroški □ neučinkovito uporabljen del produkcijskih faktorjev □ družba z monopoli ne doseže največje blaginje
- zato prihaja do vodenja protimonopolne politike □ če jih ne moremo razbiti z domačo konkurenco, jih pač s tujo – ta jih bo prisilila k učinkoviti produkciji oz. bo odpravila monopolne ekstraprofite
- v realnosti bomo težko našli popoln primer monopola, ki: kot ponudnik nastopa sam, za monopoliziran produkt nima nadomestka, ima veliko število kupcev (ki med seboj tekmujejo za produkt) □ samo v takem primeru bi monopolist sam določal ceno; tak monopol se pojavlja v infrastrukturi (npr. električna energija, telefonija) – takšna podjetja pa nadzirajo država ali razni javni odbori

5.3. DRUGE OBLIKE NEPOPOLNE KONKURENCE

- nepopolna konkurenca je na trgih industrijskih produktov prevladujoč pojav □ razlogi:
 - pri mobilnosti produkcijskih faktorjev so pogoste ovire (npr. delavci – selitve, specializacija,...)
 - blago nikakor ni homogeno, podjetja poudarjajo posebnosti svojih izdelkov
 - število ponudnikov je manjše (z uvozom se povečuje)
 - kupci ne ravna vedno racionalno (manjka jim podatkov), odločajo se impulzivno

5.3.1. OLIGOPOLNA KONKURENCA

- značilnosti: omejeno število podjetnikov in veliko kupcev, razne ovire pri vstopu ter istovrstno ali raznoliko blago
- v današnjih gospodarstvih oligopol pogosti oz. prevladujoč
- podjetje je občutljivo na odločitve drugih konkurentov
- -
- podjetja so odvisna med seboj, ker jih je na trgu malo in jih kupci dobro poznajo
- v preteklosti je pogosto prihajalo do izbruha vojne cen, a sedaj podjetja že vedo, da se jim to ne izplača
- strategije v primeru oligopola:
 - strategija izločitve: uničenje konkurentov, nastanek monopola ali trusta oz. holdinga
 - strategija prevlade: najmočnejše podjetje skuša prevzeti vodilno vlogo
 - strategija sporazumevanja: podjetja začnejo sodelovati, nastane kartel
- dokler ni bilo protimonopolne politike, je bilo kartelno dogovarjanje naravnano k čim večjim dobičkom in preprečevanju vstopa novim podjetjem
- oligopolisti pri svojem odločanju upoštevajo mogoče odzive konkurence in se sprijaznijo z zmernim dobičkom
- oligopolisti radi prenesejo konkurenčni boj na necensko področje (npr. reklamo, spremembe v embalaži, designu,...)

5.4. ŠKODLJIVE POSLEDICE MONOPOLA IN PROTIMONOPOLNA POLITIKA

- monopoli povzročajo po mnenju večine veliko negativnih posledic
- monopolist določi prodajno ceno, ki je višja od produkcijskih stroškov, zato pridobi ekstradobiček
- negativne posledice za potrošnike so:
 - produkcija je omejena, ker porabniki zaradi višje cene kupujejo manj
 - manjša zaposlitev zaradi omejene produkcije
 - pomanjkanje konkurence, zato ta ne skrbi za tehnično izpopolnjevanje produkcije □ kupci dobijo slabše izdelke

- Samuelson poudarja, da je največji problem to, da se producira ob previsokih stroških (pride do razsipavanja resursov)
- so pa ima monopol lahko tudi ugodne posledice, saj lahko svoje monopolne dobičke vlaga v raziskave ter razvoj □ tako lahko potem konkurira podjetjem v svetu
- omejevanje monopolov ali oligopolov s strani države:
 - zagotovijo čim manj oviran vstop novih podjetij
 - vzpostavijo protimonopolno politiko
 - zahtevajo, da se velika monopolna podjetja razbijejo v nekaj konkurenčnih podjetij
- dejansko ravnanje držav:
 - nadzorovanje cen
 - poddržavljanje nekaterih podjetij
 - ustanavljanje javnih podjetij, ki naj bi konkurirala monopolom
- monopoli so pogosto na področju javnih podjetij; država zato določi javne komisije, ki določajo maksimalne tarife
- najdaljšo zgodovino protimonopolne politike ima ZDA: leta 1890 so sprejeli Shermanov zakon proti trustom, leta 1914 Claytonov zakon, in potem še vrsto drugih zakonov...
- -
- države pogosto preprečijo nakupe podjetij, ki so zanje razvojno oz. strateško pomembna, tujim korporacijam, ker bi s tem izgubile nadzor nad tehnologijo, zaposlovanjem, razvojem,...

5.5. DRUGE POMANJKLJIVOSTI TRGA IN DRŽAVNA INTERVENCIJA

- v modelu popolne konkurence bi se obstoječa količina produkcijskih faktorjev uporabila na najbolj produktiven način
- dve vrsti pomanjkljivosti trga:
 - nekaterih vprašanj ne rešuje*
 - v stvarnosti se oblikujejo nepopolno konkurenčne tržne strukture**
- trg ne prispeva ničesar k spremembi družbenih odnosov in razdeli dohodek neenako*
- cena je spremenljiv parameter in pušča investitorje v negotovosti o: cenah v prihodnosti in ravnanju drugih ponudnikov*

- problem negotovosti podjetnikov se zaostri pri nastopu inflacije, saj se podjetniki ne morejo racionalno in zanesljivo odločati*
- negotovost pomeni, da tržni mehanizem sam po sebi ne zagotavlja najracionalnejših naložbenih odločitev*
- trg sam ne zagotavlja najvišje mogoče stopnje rasti družbenega produkta, ker ne zagotavlja vselej polne zaposlenosti produkcijskih faktorjev*
- pomanjkljivosti trga zahtevajo, da se dopolni z delovanjem ekonomske politike*
- na trgu se pojavijo velika in močna podjetja brez konkurentov, zato vsilijo svoje pogoje poslovanja □ ekstradobiček dosegajo brez uvajanja inovacij; omejujejo produkcijo za doseganje višjih cen**
- v sodobnih gospodarstvih zahtevajo te pomanjkljivosti tržnega mehanizma vnašanje prvin narodnogospodarskega planiranja □ zato nastaja mešani gospodarski sistem
- trg je ekonomski mehanizem, delujoč v okolju, ki ga oblikujejo družbene in politične inštitucije □ te inštitucije temeljijo na načelih in vrednotah, zato se v odnosu do trga pojavljajo konflikti
- trg ne zagotavlja socialne enakosti ljudi, saj mu za enakost in pravičnost ni mar

RAZDELITEV

- je temeljni proces v vsej reprodukciji, ki prinaša na trg produkte

6.1. RAZDELITEV V REPRODUKCIJSKEM PROCESU

- razdelitev je v reprodukcijem procesu najtesneje povezana s produkcijo □ včasih ju opredeljujemo kot enoten proces (produkcijo) □ v njunem odnosu je produkcija primarna
-
- v najširšem smislu je razdelitev: razdelitev orodij za produkcijo in razdelitev članov družbe med različne vrste produkcije
- v ožjem smislu – faza, v kateri se določa delež posameznika oz. družbene skupine v družbenem neto produktu (tj. razdelitev potrošnih sredstev med člane družbe)
- vloga razdelitve v reprodukcijem procesu:
 - predmet razdelitve izhaja iz dogajanja v reprodukcijem procesu

- da primore k čim bolj nemotenemu poteku vseh faz
- razdelitev povratno vpliva na dogajanje v produkciji, pomembno pa vpliva tudi na učinkovito gospodarjenje, saj izboljšuje produkcijo
- razdelitev ima tako kot produkcija tehnični in družbeno-ekonomski vidik
- pri tehničnem ali materialno-produkcijskem vidiku mora razdelitev zagotoviti razporeditev družbenega bruto produkta na različne vrste potreb
- pri družbeno-ekonomskem ali razrednem vidiku pa gre za delitev netoprodukta med posameznike in družbene skupine
- z vidika posameznika ima njegov delež v razdelitvi dve funkciji:
 - reproduktivno funkcijo, ki zagotavlja primeren obstoj producentov
 - stimulativno funkcijo, ko se dejavnost producenta v produkciji neposredno poveže z njegovim deležem
- dejavnika pri spreminjanju delitvenik razmerij sta: raven razvitosti produktivnih sil in dani produkcijski odnosi
- na področju razdelitve vodi družba politiko dohodkov, ki ima dva cilja: družbeno pravičnost in učinkovitost gospodarjenja
- dejavniki spodbude v razdelitvi: dohodek, dobra organizacija dela, spodbujanje inventivne dejavnosti, odnosi med delavci, možnosti izobraževanja, možnost odločanja, stopnja humanizacije dela,...
- v primarni razdelitvi se s cenami oblikuje prihodek posamezne enote, narodni dohodek se porazdeli med enote, ki iz tega zneska nadomestiporabljena sredstva; v namerni razdelitvi se preostali dohodek razporedi na sklad akumulacije za širjenje produkcije; znesek, ki ostane, se v končni razdelitvi razporedi med posamezne producente kot plača
- država je precej navzoča na področju preraždelitve, saj skuša poskrbeti za minimalno življensko raven

6.2. RAZDELITEV DOHODKA V PODJETJU

- podjetnik dobi plačilo produktov, ki ga razporedi za kritje stroškov, to pa pomeni dohodke lastnikov porabljenih faktorjev in dobiček podjetja □ višina dohodkov faktorjev je odvisna od: poslovanja podjetja in trgov produkcijskih faktorjev, ki določajo višino normalnih dohodkov
- podjetnik pred začetkom produkcije najame delavce z določeno višino plače, ki je predmet pogodbe med delavci in podjetnikom

- delovna sila kot produkcijski faktor ni homogena, saj imajo nekateri delavci specializirane lastnosti (npr. zdravnik, inženir, odvetnik,...) in se pri delu ne morejo nadomeščati
- -
- strokovni poklici ne tekmujejo kaj preveč med seboj, bolj konkurenčne so skupine manj kvalificiranih delavcev
- trg delovne sile je splet veliko delnih trgov, na katerih so razmere različne □ visoko specializirano osebje ima visoke plače, nekvalificirana delovna pa ima nizke plače
- podjetje mora izplačevati: plače (mezde) za delavce, rente za zemljiške lastnike, obresti lastnikom kapitala in podjetniški dobiček podjetnikom

6.3. MEZDA

6.3.1 POJEM IN VRSTE MEZDE

- meзда je plačilo za storitve, ki jih opravi posameznik v določenem procesu produkcije, v katerem nastopa v podrejenem položaju
- v ekonomski literaturi – meзда je plačilo ročnih oz. fizičnih ali proizvodnih delavcev; medtem se za plačilo uslužbencev uporablja beseda plača
- meзда je gospodarsko pomembna z dveh vidikov:
 - kot produkcijski strošek za podjetja
 - kot dejavnik kupne moči večjega dela prebivalstva
- meзда je tudi dejavnik družbenih oz. razrednih odnosov □ zato ima določanje mezde tudi družbeni, politični in moralni pomen; meзда je zato temeljni predmet delovanja sindikatov
- če mezdo izrazimo v denarju – denarna, nominalna meзда □ s tem denarjem kupuje delavec življenjske potrebščine
- realna, stvarna meзда – količina dobrin in storitev, ki jih lahko kupimo z denarno mezdo □ to je kupna moč denarne mezde
- mezde se izplačujejo v denarju, nekoč je bil velik del tudi v naravi (npr. potrošne dobrine)
- po načinu odmere razlikujemo:
 - časovno mezdo: znesek mezde je določen po času, ki ga delavec prebije v podjetju
 - kosovno mezdo ali mezdo na akord: izplačujejo se na podlagi količine proizvodov, ki jih naredi delavec; lahko pride do izkoriščanja delavcev, če so norme previsoko postavljene

- v strukturi zaslužka delavcev je najprej osnovna plača, nato stimulacije (spodbude), udeležba v profitu in nato še razne ugodnosti

OSNOVNA PLAČA	INDIVIDUALNA ali SKUPINSKA SPODBUDA	UDELEŽBA V DOBIČKU	RAZNE UGODNOSTI
---------------	---	-----------------------	--------------------

- v obdobjih inflacij so bile v pogodbe o mezdah vključene inflacijske klavzule – pomenile so občasno zvišanje denarnih mezd

6.3.2. TRG DELOVNE SILE

- kot povpraševalci na tem trgu se pojavijo podjetja, ponudba pa so delavci
- -
- v sodobnem gospodarstvu obstaja minimalna mezda, ki jo predpiše država □ pod to mezdo delavci niso pripravljene delati, ker jim ne zagotavlja preživljanja
- 4 dejavniki ponudbe delovne sile:
 - število prebivalstva
 - delež aktivnega prebivalstva, tj. tisto, ki dejansko dela
 - povprečno število ur, ki jih opravljajo delavci na teden oz. leto
 - kakovostni in količinski napor ter spretnosti delavcev (izšolanost, motivacija)
- z ravnotežjem na normalnem odseku ponudbe delovne sile se določi: ravnotežna splošna raven mezd (W) in ravnotežni obseg zaposlitve (L)
- trg opredeli splošno raven mezd, a vendar obstajajo velike razlike v mezdah različnih delavcev
- razlike v plačah naj bi kot kompensacijske razlike pomenile odškodnino za neprijetnosti dela (npr. umazanija, živčna napetost,...) in tudi nadomestilo za stroške dolgega šolanja □ pa vendar pri 1. trditvi ni tako, kajti taki delavci so slabše plačani zaradi različnih tržnih položajev oz. gre za različne vrste del (pri strokovno usposobljenih delavcih ni velike mobilnosti)
- možnost konkuriranja za najboljše posle zahtevajo premoženje ali drago izobrazbo
- obstajajo privilegiji zaradi: spola, barve kože, jezka, samih sposobnosti,...
- v uspešnih gospodarstvih so se zaradi tehnološkega napredka zgodile velike spremembe □ različne potrebe podjetij po delovni sili □ zaradi avtomatizacije vse bolj pomembno znanje

6.3.3. MEZDE IN VLOGA SINDIKATOV

- mezde so sorazmerno nefleksibilne, saj se z gospodarskimi razmerami ne spreminjajo tako kot cene drugega blaga
- delavce varuje delovna zakonodaja, organizirani so v delavska združenja in sindikate □ podjetja zato vodijo mezдно politiko
- podjetja ne morejo poljubno določati mezd, pač pa na podlagi splošne ali panožne kolektivne pogodbe določijo višino mezd
- Po Samuelsonu delujejo sindikati v razvitih državah v treh smereh pri zvišanju mezd:
 - z omejevanjem ponudbe delovne sile
 - s pritiskom na povečanje standardnih mezd
 - premik krivulje povpraševanja po delovni sili navzgor (zavzemanje za ukrepe, ki varujejo domačo industrijo)
- delavci so v zgodovini z organiziranjem v sindikate dosegli: višje realne mezde, skrajšanje delavnika, izboljšanje delovnih pogojev,...
- argumenti sindikatov v pogajanjih o mezdah so:
 - povečanje življenjskih stroškov in nujnost kompenzacije
 - ugodno poslovanje podjetja (dobički)
 - zvišanje produktivnosti dela
 - raven mezd v drugih podjetjih na istem področju
 - višje mezde kot sredstvo večje kupne moči in družbene blaginje
 - privajenost na postopno zviševanje denarnih mezd
-
- pri pogajanjih ima pomembno vlogo država, ki z zakonodajo določa splošne mehanizme pogajanja, lahko tudi nastopi kot razsodnik □ za delavce je pomemben instrument stavka ali štrajk (produkcija stoji – izgube) □ po drugi strani uporabljajo podjetniki inštitucijo delodajalskega izprtja (ustavijo produkcijo, kadar imajo težave s prodajo)

6.4. DOBIČEK (PROFIT)

6.4.1. POJEM DOBIČKA

- dobiček je dohodek, ki ga prejme podjetnik za svojo organizacijsko in upravljalno funkcijo v podjetju ter tveganja, ki jih prevzema
- v industrijski proizvodnji se ustvarja čisti dohodek (Y), ki se deloma izplača delavcem v obliki mezd (W) in podjetnikom kot dobiček (P) $Y = W + P$
- večji dobički pri danem čistem dohodku pomenijo nižje mezde in obratno \square povezanost dobička z izkoriščanjem (eksploatacijo) delavcev
- ekonomske značilnosti dobička:
 - mezde mora podjetnik izplačati v dogovorjenem roku, ne glede na količino prodanih proizvodov \square zato je komercialno tveganje zgolj njegovo
 - dobiček je rezidual, ostanek čistega dohodka - mezde so že vnaprej znane \square zato je negotov
 - ob neuspešnem poslovanju podjetnik ne doseže niti čistega dohodka, zato ima izgubo \square zmanjša se podjetnikov kapital
- dobiček je v jedru kompleksen dohodek, iz dobička lahko podjetnik tudi pokriva obresti
- dobiček je iz dveh delov:
 - iz obresti za kapital, ki jih podjetnik plačuje lastniku izposojenega kapitala
 - iz podjetniškega dobička, ki je nagrada za opravljanje poslovnih funkcij, za tveganje
 - dobiček = obresti + podjetniški dobiček
- pogledi na vsebino in vir dobička:
 - dobiček kot donos kapitala
 - dobiček kot plačilo za podjetnost in inovativnost
 - dobiček kot plačilo za tveganje in negotovost
 - dobiček kot monopolni donos (podjetnik, ki ima možnost vplivati na trg oz. ceno)
- temeljna vloga dobička je, da zagotavlja akumulacijo in s tem omogoča razvoj, inovacije
- temeljni motiv podjetnika je maksimiranje dobička \square dobiček = izkupiček od prodaje - stroški
- podjetnik vlaga v produkcijo kapital (K), njegov čisti dohodek je dobiček (p); razmerje p/K imenujemo profitna mera (pf') in je za podjetnika temeljni kazalec uspešnosti poslovanja
- profitna mera = dobiček/vloženi kapital oz. $pf' = p/K \times 100$ \square profitno mero izrazimo v %

-

6.4.2. EKSTRADOBIČEK

•dobiček, ki pokriva obresti, pravzaprav za podjetnika pomeni strošek □ kot pravi dobiček šteje tisti del dobička, ki mu dejansko prinaša plačilo – ta del dobička je presežni ali ekstradobiček

•viri ekstradobička so dvojni:

•zunani, tržni dejavniki, ki vplivajo predvsem na prodajo in ceno:

•konjunktorni ekstradobiček je začasen, spodbuja podjetnike, da skušajo zadovoljiti trg

•monopolni ekstradobiček je trajnejši, dokler obstaja monopolni položaj; država skuša s protimonopolno politiko odpraviti te ekstradobičke

NORMALNI
DOBIČEK

NORMALNI
DOBIČEK EKSTRADOBIČEK

•notranji dejavniki, gre za znižanje proizvodnih stroškov zaradi inovacij; tehnološki (inovacijski) dobiček je spodbuda za uvajanje tehničnega napredka □ ekstradobiček pomeni v tem primeru prihranek pri stroških; ta ekstradobiček je začasen

OBIČAJNI PROIZVODNI STROŠKI

NORMALNI
DOBIČEK

NIŽJI PROIZVODNI STROŠKI ZARADI
INOVACIJ

EKSTRADOBIČEK

NORMALNI
DOBIČEK

•pri ekstradobičku se pojavljajo vprašanja upravičenosti, saj je monopolni ekstradobiček problematičen – pomeni nareč zmanjšanje blaginje porabnikov

6.4.3. EKONOMSKE FUNKCIJE DOBIČKA

•pospešuje zbiranje prihrankov kot trajnih lastnih sredstev za naložbe

•je merilo investiranja, saj se podjetniki odločajo med različnimi naložbami

•je merilo uspešnosti poslovanja

6.5. RENTE IN NJIHOVA VLOGA V GOSPODARSTVU

6.5.1. POJEM RENTE

- rente so tisti dohodki, ki izhajajo iz same lastnine faktorjev (npr. zemlja – zemljiška renta), ki so omejeni in jih ni mogoče obnoviti oz. širiti
- bistvo rente sta:
 - zasebna lastnina produkcijskega faktorja
 - naravno omejena razpoložljivost faktorja
- višina rente kot cene za uporabo zemljišča se določi v presečišču ponudbe in povpraševanja po zemljiščih

MATERIALNI STROŠKI + MEZDE

DOBIČEK

RENTA

- renta je dohodek od lastnine zemlje – nedelovni dohodek, ki je ekonomski rezultat omejenosti

6.5.2. ABSOLUTNA IN DIFERENCIALNA RENTA

- v kmetijstvu uporabljamo večje število zemljišč, ki se razlikujejo po:
 - rodovitnosti
 - oddaljenosti od tržišča – to vpliva na razlike v prevoznih stroških
- obe razliki pomenita različne stroške na enoto pridelka; nekateri imajo plodnejša zemljišča in zato več dobička □ lastniki zemljišč si za to prisvajajo diferencialno rento
- poleg diferencialne rente, ki je različna, zahteva vsak lastnik določeno absolutno rento
- na višino zemljiških rent vplivajo:
 - potrebe po kmetijskih pridelkih
 - tehnični napredek
 - razvoj prometnih zvez in prevoznih sredstev
 - vključevanje novih zemljišč na drugih celinah, ki so rodovitnejša kot ta v Evropi
 - državna (zaščitna) kmetijska politika

6.5.3. DRUGE VRSTE RENT

- rente niso le v kmetijstvu, ampak povsod, kjer sodelujejo v dejavnosti omejeni naravni viri
- poznamo gradbeno ali mestno rento – gradbena zemljišča v mestnem središču
- kraji, ki imajo zaradi naravnih in drugih znamenitosti velik dotok turistov – turistična renta
- pri rudnih nahajališčih imamo rudniško rento, ki je odvisna od lokacije rudnika te obsega nahajališča

6.5.4. EKONOMSKI POMEN RENT

- v obdobjih, ko je bilo več potreb po kmetijskih pridelkih, so rente naraščale □ cene pridelkov sorazmerno visoke, zato so ekonomisti predlagali, da država lastnike rent še dodatno obdavči
- renta pomeni ceno za uporabo (izkoriščanje) redkega (naravnega) produkcijskega faktorja
- kadar je renta dovolj visoka, vpliva na to, da se nekateri resursi porabljajo bolj smotrno – uporabnike sili k varčevanju s temi viri
- renta sili k: varčni uporabi, iskanju nadomestnih viru, razvijanju bolj varčnih oblik,...
- renta je alokacijski ekonomski instrument, njena odsotnost pa povzroča zapravljivo vedenje
- Samuelson je poudaril, da je vprašanje ali se ima kdo pravico okoriščati z darovi zemlje (npr. nafta, rude, rodovitnost zemlje,...), povsem politično vprašanje

-

6.6. OBRESTI IN OBRESTNA MERA

6.6.1. POJEM OBRESTI

- obresti so cena, ki jo podjetnik plača za začasno uporabo prihrankov
- ker so prihranki redka, gospodarska dobrina, imajo svoj trg prihrankov – povpraševalci so podjetniki, ponudniki so varčevalci □ kot cena za denarno enoto se oblikuje obrestna mera
- obrestna mera (i) = obresti/ izposojeni znesek (glavnica) x 100
- cerkev je stoletja označevala obresti za oderuštvo; pravno so obresti uredili šele po francoski revoluciji

• netoproduktivnost premišljene naložbe investicije kapitala je razlog, da je posojilojemalec pripravljen plačati določene obresti, ki so že vnaprej določene

6.6.2. DOLOČANJE OBRESTNE MERE

- obrestna mera se določi na trgu posojilnega kapitala v presečišču ponudbe in povpraševanja
- tržna obrestna mera je tisti odstotni donos na leto, ki se oblikuje za varno posojeni denar na konkurenčnem trgu
- kot povpraševalci po posojilih se pojavijo:
 - podjetja – produktivne naložbe
 - potrošniki, ki si želijo določene potrebe takoj zadovoljiti
 - država in druge javne ustanove
- podjetniki se zanimajo za posojila le tako dolgo, dokler je naložbeni donos večji od obresti
- obseg varčevanja je odvisen od:
 - višine narodnega dohodka
 - pripravljenosti za varčevanje v družbi
- sprotna obrestna mera je občutljivi kazalec spremenljivih okoliščin in je pod pritiskom negotovosti; ravnotežna obrestna mera se oblikuje na intervalu med 0% in pričakovano profitno mero □ Keynes je menil, da sama obrestna mera ne vpliva toliko na varčevanje
- obrestna mera vpliva na ponudbo prihrankov – visoka obrestna mera spodbudi varčevalce, da potegnejo denar iz »nogavic« in ga vložijo
- ekonomisti so menili, da si obrestna mera prizadeva za zniževanje:
 - zaradi večje gospodarske in pravne zaščite upnikov
 - zaradi vse večjega obsega prihrankov
 - zaradi znižanja mejne produktivnosti kapitala
- značilno za obrestno mero je:
 - v primeru negotovosti se obrestna mera zvišuje
 - v obdobjih gospodarske konjunktore se obrestna mera zvišuje
 - ob inflaciji se obrestna mera zviša

- zaradi inflacije razlikujemo nominalno obrestno mero kot dejansko določeno obrestno mero in realno obrestno mero, ki pomeni razliko med nominalno obrestno mero in stopnjo inflacije

-

6.6.3. GOSPODARSKA VLOGA OBRESTI

- obresti so izredno pomemben ekonomski instrument
- tržna obrestna mera opravlja dve funkciji:
 - omejeno ponudbo kapitalnih dobrin usmerja/allocira v tiste projekte, pri katerih je največja netoproduktivnost – s tem opravlja izbiro naložbenih projektov
 - ljudi spodbuja, da varčujejo in s tem povečajo ponudbo prihrankov
- brez obresti ni prave spodbude za varčevanje; obresti so pomembne kot ekonomska prisila za učinkovito poslovanje – podjetnika spodbuja k uspešnemu poslovanju
- na obrestno mero vplivajo:
 - tehnološke spremembe
 - negotovost in pričakovanja
 - nihanja dohodkov (zlasti realnih)
- država lahko s svojim delovanjem precej vpliva na varčevanje in investiranje

POTROŠNJA

- je faza reprodukcijskega procesa, v kateri se ustvarjeno bogastvo porabi za zadovoljitev potreb
- je končni cilj celotne ekonomske dejavnosti družbe

7.1. POJEM IN VRSTE POTROŠNJE

- stopnjo zadovoljitve potreb merimo: statično z njihovo koristnostjo za potrošnike in dinamično z rastočim tokom teh dobrin
- v procesu produkcije se ustvarjajo produkti dvojne namembnosti:
 - del produktov je namenjen uporabi v naslednjem produkcijskem procesu, sestavni deli gredo torej v (re)produktivno potrošnjo
 - del produktov pa gre neposredno v končno (finalno) potrošnjo

- za prebivalce je torej poglobitna druga skupina produktov, saj z njo zadovoljujejo potrebe
- potrošne dobrine razčlenimo na: temeljne, nujne potrošne dobrine in dobrine »razkošne« potrošnje, ki zadovoljujejo manj nujne potrebe
- v nerazvitem svetu ima vrsta dobrin, ki jih štejemo za normalno sestavino življenja, družbeno oznako »razkošnih« dobrin
- država se pri obdavčenju odloča za višje davčne stopnje pri »razkošnih« dobrinah

7.2. OSEBNA, SKUPNA IN SPLOŠNA POTROŠNJA TER DRŽAVNI PRORAČUN

- proces potrošnje poteka v fazah:
 - posameznik izbere dobrine glede na cene in razpoložljiv dohodek
 - -
 - aktivnost nakupa in prenosa dobrin v potrošno enoto
 - uporaba v okviru gospodinjstva
- v končni potrošnji po značilnostih zadovoljevanja potreb ločimo:
 - osebno potrošnjo v gospodinjstvih
 - skupno potrošnjo – v kateri se zadovoljujejo širše potrebe prebivalstva (npr. zdravstvo, šolstvo, kultura,...)
 - splošno potrošnjo – kot potrošnjo države (npr. vojska, policija, državna uprava,...), ki se financira s proračunom
- skupno in splošno potrošnjo imenujemo tudi družbena potrošnja, v tržnih gospodarstvih pa javna poraba

7.2.1. OSEBNA POTROŠNJA

- poteka v okviru družine in je zato odvisna od družinskega proračuna
- revne družine porabijo večino proračuna za: življenjske potrebščine, hrano, stanovanje – v manjši meri za obleke □ z večanjem dohodka se izdatki za stanovanje, obleko, dopust in avtomobile povečajo
- revne družine ves denar porabijo sproti, bogate ga privarčujejo

•če primerjamo potrošnjo vseh gospodinjstev z njihovimi dohodki, dobimo povprečno nagnjenost k potrošnji (PNP) – ta pa se v odstotkih kaže, kolikšen del dohodka porabijo gospodinjstva za osebno potrošnjo \square $PNP = \text{potrošnja } (C) / \text{dohodek}(Y)$

•če opazujem za koliko gospodinjstva s povečanim dohodkom (ΔY) povečajo svojo osebno potrošnjo (ΔC) – dobimo mejno nagnjenost k potrošnji (MNP) \square
 $MNP = \text{dodatna potrošnja } (\Delta C) / \text{dodatni stroški } (\Delta Y)$

7.2.2. DRUŽBENA POTROŠNJA

- o družbeni potrošnji odloča parlament, ko razpravlja o državnem proračunu
- državni strokovnjaki razporejajo denar, zbran z davki in prispevki, za različne potrošne namene
- z oblikami družbene potrošnje opravlja država svoje ekonomske, politične in socialne funkcije
- največji del proračuna gre za vojsko, delo državnih organov, gospodarske posege države, zdravstvo, visoko šolstvo, raziskovanje in razne socialne programe
- občinske oblasti pa vlagajo izdatke v zdravstvo, šolstvo in kulturo, policijo in lokalno upravo
- funkcije države v tržnem gospodarstvu:
 - nadzorstvo nad narodnogospodarskim dogajanjem
 - financiranje javnih dobrin
 - stabilizacijska proračunska in denarna politika
 - proizvodnja v državnih podjetjih
- pri državi razlikujemo dejansko potrošnjo države in transferna plačila (npr. štipendije) \square s tem država deluje v korist revnejših skupin
-
- za svoje izdatke pridobi država denar z davki ali pa se zadolži; značilnosti davkov:
 - nekateri davki so določeni linearno (vsi davkoplačevalci plačajo isto davčno stopnjo), nekateri pa so progresivni
 - ločimo tudi neposredne (od prebivalstva) in posredne davke (od dobrin in storitev)
- najpomembnejši so: prometni davki, davki za socialno zavarovanje (pokojnine), davki na dobiček delniških družb, dohodnine, davki na prodajo nepremičnin, davki na dediščine,...
- včasih se hočejo davkoplačevalci izogniti davkom z neprijavljanjem dohodkov – davčna utaja

7.2.3. DRUŽBENA POTROŠNJA IN TRG

- v okviru družbene potrošnje se pojavlja trg le kot dopolnilni mehanizem, večji del potrošnje pa ne poteka po tržni logiki:
 - na področju splošne porabe ni mogoče delovanje trga, saj npr. vojska deluje za obrambo celotne družbe in o njenem obsegu odloča skupščina
 - na področju skupne porabe bi trg lahko deloval, vendar ga demokracija ovira (npr. brezplačno šolstvo in zdravstvo za vse)
- oblikovanje obsega in porazdelitev družbene potrošnje med prebivalstvo je rezultat ekonomske moči gospodarstva in politične izbire

DENAR IN KREDIT

- blagovnega gospodarstva ni brez denarja, denar je za človeka pomembna inovacija, ki je olajšala trgovanje
- denar se je razvil z zametki današnje civilizacije, najprej se je pojavil kot kovinski denar
- v obtoku je 25% gotovine (kovanci – 1% ter bankovci – 99%) in 75% knjižnega denarja

8.1. POJEM DENARJA IN NJEGOV ZGODOVINSKI NASTANEK

8.1.1. ZGODOVINSKI NASTANEK DENARJA

- najprej so ljudje v neki skupnosti proizvajali vse, kar so potrebovali za življenje
- potem so začeli svoj presežek menjavati z drugim rodom, šlo je za naključno menjavo – opravila se je kot naturalna menjava
- ko se je začela menjava med rodovi širiti, je postala zapletena – zato je prišlo do verige menjav
- nato so ljudje uveljavili neko blago, ki so ga bili vsi pripravljeni sprejeti - ekvivalent, ki je postal menjalni posrednik □ od sedaj naprej je imel menjalni proces dve dejanji – prodajo in nakup
- ekvivalent je postal tudi splošno merilo vrednosti oz. splošni ekvivalent (vlogo ekvivalenta so imele npr. školjke, platno, kože, žito, sol,...) □ sčasoma je tako nastal denar

-

8.1.2. POJEM DENARJA

- vloga platna so sčasoma zamenjale kovine, nato plemenite kovine (npr. baker, bron, srebro, zlato) □ v obliki kovancev so prevzele vlogo splošnega ekvivalenta in menjalnega posrednika
- kovine so se uporabljale le še v menjavi in so trajno opravljale vlogo splošnega ekvivalenta in menjalnega posrednika – postale so denar
- zato, da sta se kot denar najbolj uvedla srebro in zlato, obstajajo razlogi:
 - kovini sta obstojni, nepokvarljivi – zlahka se ohranjata
 - obe kovini sta sorazmerno preprosto prenosljivi – se ne obrabljata
 - kovini sta preprosto deljivi – izkujejo lahko kovance različne vrednosti

8.2. FUNKCIJE DENARJA IN POTREBNA KOLIČINA DENARJA V OBTOKU

8.2.1. FUNKCIJE DENARJA

- menjalni posrednik, ki omogoča prodajo in nakupe
- splošno merilo vrednosti – blago se ovrednoti v denarju oz. vrednost blaga je cena tega blaga
- hranilec vrednosti (zaklad), saj omogoča: varčevanje in posojanje
- plačilno sredstvo, kadar z njim plačujemo določene obveznosti (npr. davke)
- svetovni denar – omogoča plačila po vsem svetu
- *za uveljavitev denarja je bistveno da deluje kot zakonito plačilno sredstvo

8.2.2. OBLIKE DENARJA

- kovani denar: izdaja ga emisijska banka, vtisnjeni znaki nacionalne pripadnosti; kovina, iz katere je, je manj vredna kot kupna moč kovanca
- bankovci: lažji prenos denarja, izdaja ga emisijska banka; vrednost papirja, iz katerega so narejeni, je zelo majhna v primerjavi s kupno močjo
- knjižni denar: ne gre za denar v materialni obliki, pač pa zapisane zneske na bančnih računih – ti računi so zapisani le na magnetnem disku; to je najvišja oblika denarnih nadomestkov
- *material, iz katerega je denar narejen, je vse manj pomemben v primerjavi s kupno močjo; pri vsem tem je za denar najpomembnejše, da ima trdno kupno moč; nestabilni denar lahko prizadane posamezne sloje ljudi

3.letnik

- **razlikovanje notranje (v denar zaupajo subjekti in ga sprejemajo kot plačilo) in zunanje (gre za zamenljivost denarja za denar drugih držav in nakupe v tujini) stabilnosti denarja
- ***zunanje stabilni denar je danes praviloma konvertibilni denar

-

8.2.3. POTREBNA KOLIČINA DENARJA V OBTOKU

- ne sme ga biti preveč, ker bi to pritiskalo na cene – niti premalo, ker bi pri danih cenah obstajal problem realizacije □ blagovni skladi = kupni skladi
- kolikokrat uporabimo isti denar v menjavi v določenem časovnem obdobju, nam pove obtočna hitrost denarja (V) – za to časovno obdobje je potrebna količina denarja (M) □ $M \times V = P \times Q$
- menjalna enačba pokaže, da je v določenem obdobju obseg opravljenih plačil (M x V) enak skupni vrednosti dobrin oz. storitev (P x Q) – ta enačba je temeljna enačba kvantitetne teorije denarja, ki jo je razvil Fisher

8.3. ZNAČILNOSTI DENARNEGA GOSPODARSTVA, INFLACIJA IN DEFLACIJA

8.3.1. LOGIKA DENARNE MENJAVE

- blago 1 □ denar □ blago 2
- menjava poteka normalno, če je količina denarja v obtoku primerna
- lastninske pravice se z menjavo blaga prenašajo med kupcem in prodajalcem – to normalno poteka, če:
 - je menjava prostovoljna
 - so lastninska vprašanja legalno urejena

8.3.2. FORMALNA MOŽNOST KRIZ

- denarna menjava nekdanjo neposredno (naturalno) menjavo razdeli na dva dela – prodajo in nakup
- lahko se pojavi neskladje med globalnim povpraševanjem (kupni skladi) in globalno ponudbo blaga (blagovni skladi)

3.letnik

- če proizvajalci blaga ne prodajo, to sproži motnje v reprodukciji in pritisk na cene blaga, ki je ostalo neprodano □ Marx je ta pojav imenoval formalna možnost kriz

8.3.3. DEFLACIJA

- kupci ne kupujejo izdelkov in denar tezavirajo

KUPNI SKLAD – povpraševanje

tezavirani denar (izločen iz obtoka)

BLAGOVNI SKLAD - ponudba

splošna raven cen

- povpraševanje po proizvodih je premajhno
- pojavi se pritisk za znižanje splošne ravni cen □ cene se znižajo – deflacija
- proizvajalci bodo zmanjšali proizvodnjo:
 - njihov dohodek je manjši od pričakovanega – niso spodbujeni za proizvodnjo
 - z manjšim izkupičkom ne morejo obnoviti proizvodnje v enakem obsegu
- na odliv denarja iz obtoka bi se morala pravočasno odzvati emisijska banka oz. bančni sistem – s posojili bi tako na trg vključili dodatno povpraševanje

8.3.4. INFLACIJA

- kupci kupujejo s prihranki (detezaviranim denarjem)

BLAGOVNI SKLAD - ponudba

KUPNI SKLAD – povpraševanje

detezavirani denar

splošna raven cen

- prevelika količina denarja na trgu, pojavi se pritisk za zvišanje splošne ravni cen – inflacija
- nizke stopnje inflacije lahko proizvede spodbuja k širjenju proizvodnje, visoka pa povzroča negotovost in pomeni rušenje gospodarstva, saj potrošnike siromaši
- pomemben je odziv bančnega sistema; banke zmanjšajo obseg kreditov

8.4. VLOGA EMISIJSKE BANKE

8.4.1. EMISIJSKE BANKE V SISTEMU ZLATE VALUTE

- izdaja denar in določa njegovo količino v obtoku, ki ima izreden gospodarski, politični in socialni pomen
- uvedel se je sistem delne rezerve, ki je veljal do l. 1914 – banka je morala imeti za izdane bankovce določeno kritje v zlatu
- pravico izdajanja denarja ima le emisijska banka – izdaja primarni denar
- pred letom 1914 je veljal sistem zlate valute, v katerem je morala emisijska banka zamenjati bankovce za zlato
- v sistemu zlate valute je šel denar v obtok takole – proces multiplikacije denarja:
 - centralna banka je dobila v hrambo določeno količino zlata in za to zlato izdala bankovce
 - če je ocenila da potrebuje 25% kritje bankovcev z zlatom, je na enoto zlata izdala 4 bankovce
 - del bankovcev ostaja v obtoku (npr. 50%), preostali so na računih poslovnih bank
 - -
 - na podlagi prinesene gotovine v poslovne banke, ta izda knjižni denar – za 2 enoti bankovcev 10 enot knjižnega denarja
 - tako je sedaj skupaj v obtoku 12 enot denarja
- v primeru, ko je v obtoku več denarja kot je rezerv zlata, je nujno zaupanje v denar in trdnost gospodarstva □ lahko pride do panike, če bi se pojavilo večje število imetnikov listinskega denarja in ga hotelo zamenjati za zlato □ zrušenje denarnega sistema
- po 1.sv. vojni se je uveljavil sistem menjave bankovcev v zlate palice
- dobre lastnosti sistema zlate valute (1929 – 32):
 - bankovcem je zagotavljal vrednost
 - zagotovil je pretok zlata iz dežele v deželo

3.letnik

- omogočil je mednarodno trgovino
- po 1.sv.vojni je številnim državam primanjkovalo zlata za normalno izdajanje denarja □ razvijejo nadomestni denarni sistem, količine denarja se niso več uravnale po količini zlata

8.4.2. SISTEM PAPIRNE VALUTE

- nastal je po razpadu sistema zlate valute
- v obtoku je listinski denar: kovanci, bankovci in knjižni denar
- emisijška banka daje bankovce v obtok na temelju odkupa zlata, deviz in dajanja kreditov (daje jih državi in poslovnim bankam □ poslovne banke na podlagi tega izdajo knjižni denar)
- emisijška banka nadzira poslovne banke pri njihovi količini izdanega denarja z odstotkom obvezne rezerve
- centralna banka ima dve težavi:
 - nanjo pritiska država - hoče posojila, ne da bi jih vrnila v enakem obsegu □ takšno inflacijsko financiranje ruši trdnost gospodarstva
 - gre za strokovni problem ali je centralna banka sposobna sama oceniti pravo količino denarja v obtoku; vprašanje je tudi to, kaj je prioriteta - trdnost cen ali spodbujanje gospodarskega razvoja (ta dovoljuje večjo količino denarja v obtoku)

8.5. FINANČNE INŠTITUCIJE IN FINANČNI TRGI

- finance, ki so povezane z denarjem posegajo na številna področja (npr. denarne finance - povezane z denarno-kreditno politiko, javne finance - financiranje državne potrošnje, poslovne finance - financiranje poslovanja in rasti, mednarodne finance - financiranje mednarodnega komercialnega poslovanja in pretok kapitala v svetovnem okviru, zavarovalniške finance - financiranje in zavarovanje tveganj,...)

-

8.5.1. FINANČNI TRGI

- pri denarnem trgu gre za kratkoročne operacije, ki si nek osebek sposodi denar za krajši čas (npr. podjetja, država; denar pa ponujajo npr. poslovne banke)

- trg kapitala zagotavlja kapital za srednjeročne in dolgoročne operacije, kar je bistveno za: sodobni podjetniški sektor, javne ustanove, zlasti državo
- določen del finančnih potreb v gospodarstvu se poleg lastnih virov financira iz zunanjih virov:
 - blagovni krediti
 - bančna posojila
 - finančni vložek države s krediti ali subvencijami
 - pridobivanje kapitala na trgu kapitala
- podjetja pridobijo na trgu kapitala z izdajo vrednostnih papirjev, tj.:
 - z obveznicami – prinašajo fiksni donos (obrestna mera), netvegana naložba
 - z delnicami – spremenljiv donos, izplačuje se dividenda, solastnik v podjetju – se razlikujejo:
 - navadne – upravljalške, volilne, so bolj tvegane – se zadnje izplačajo ob stečaju
 - prednostne (preferenčne) – zanesljiv priliv, ki se izplača pred dividendami, ob stečaju imajo prednost
- država se na trgu kapitala pojavlja z državnimi obveznicami □ za uveljavljanje obveznic in delnic je poglavitna borza vrednostnih papirjev (kot tržišče je le-ta zelo občutljiva na: politično, gospodarsko in finančno dogajanje)

8.5.2. DRUGE FINANČNE INŠTITUCIJE

- najpomembnejše finančne inštitucije so banke (npr. emisijiska in poslovne /komercialne/ banke)
- poslovne banke opravljajo tudi plačilni promet za svoje stranke; banke pridobivajo dohodke z:
 - razliko med nekoliko višjo aktivno (za kredite) in pasivno (za prihranke) obrestno mero
 - različnimi provizijami za opravljanje bančnih poslov
 - drugimi operacijami in storitvami (npr. sefi)
- za poslovne banke je značilno, da imajo obsežno mrežo svojih podružnic – blizu strankam
- investicijske banke se ukvarjajo s kupoprodajo in prestrukturiranjem podjetij
- hipotekarne banke dajejo kredite na podlagi jamstev z zemljišči in drugimi nepremičninami
- hranilnice se ukvarjajo z zbiranjem prihrankov malih varčevalcev □ te prihranke posedujejo drugi bančni mreži

- hranilno-kreditne službe se ukvarjajo z zbiranjem prihrankov in financiranjem kmetijske dejavnosti
- na trgu kapitala se kot ponudniki prihrankov pojavljajo zavarovalnice, ki nadomestijo škodo v primeru:
 - škodo nastalo zaradi: požara, tatvine, civilne odgovornosti
 - življenjsko zavarovanje – plačilo ob morebitni invalidnosti ali smrti
- zavarovalnice morajo s premijami pridobiti dovolj denarja, da lahko izplačajo škodo pri manjšem številu zavarovancev – zavarovalnice svoje premije tudi preusmerijo v naložbe (npr. vred. papirji)

-

SODOBNO TRŽNO GOSPODARSTVO

- sodobni svet je izredno pester, dinamečen, pa tudi protisloven
- v zadnjem desetletju so se zgodile velike spremembe na ekonomskem področju:
 - v deželah nekdanjega socialističnega sistem so se po daljši krizi dogodile spremembe gospodarske ureditve – dežele se vračajo v okvire zasebne lastnine in tržnega gospodarjenja
 - v okviru razvitih gospodarstev smo v obdobju recesije, spremljamo tudi razmerja gospodarske moči med Evropo, ZDA in Japonsko
 - v nerazvitih deželah še ni rešen problem dolžniške krize
- svet postaja vse bolj povezan – to se kaže v teh procesih:
 - za razvoj posamezne dežele postaja vse pomembnejši mednarodni trg
 - v 80-tih letih se je dogodila znanstveno-tehnološka revolucija – temelji na mikroelektroniki, biotehnologiji in razvijanju novih materialov
 - gospodarstva razvitih držav so se po krizi v 70-tih (zaradi nafte) hitro usmerila na nove tehnologije, povečala so produktivnost,...

PERIODIZACIJA GOSPODARSKEGA RAZVOJA

- gospodarski razvoj je bistven cilj vsake dežele – gre za širjenje materialne osnove za boljše življenjsko raven ljudi

- z napredkom mislimo na nekaj pozitivnega oz. zaželenega – ljudje verjamejo da gre za enosmerno pot k boljšemu
- z napredkom razumemo ponavadi materialni napredek (v znanju, tehnologiji), hkrati pa gre za družbeni napredek – izboljšanje družbene in politične organizacije, gre pa tudi za osebni napredek človeka – postaja bolj human

9.1. RAZVOJ PRODUKTIVNIH SIL IN PRODUKCIJSKIH ODNOSOV

9.1.1. PRODUKTIVNE SILE

- s produktivnimi silami razumemo vse sposobnosti in sile, ki jih imajo produkcijski faktorji v neki družbi
- produktivne sile vključujejo:
 - človeške ali subjektivne sile – gre za telesne sposobnosti, znanje
 - materialne produktivne sile – produkcijska sredstva, tehnična delitev dela,...
- gre za vprašanje načina dela – vprašanje kako, kaj in s čim se producira
- razvoj produktivnih sil je zelo dinamičen, postajajo tudi tehnološko vse bolj razvite
- so materialni temelj, nosilec določenih produkcijskih odnosov

-

9.1.2. PRODUKCIJSKI ODNOSI

- v procesu produkcije sodelujejo ljudje – med njimi se oblikujejo produkcijski odnosi
- poglobljena prvina teh odnosov so lastninska razmerja, saj določajo način združevanja delavcev
- lastnina temelji na štirih funkcijah lastnika:
 - funkcija upravljanja – kdo upravlja produkcijska sredstva
 - funkcija nadzora – kdo in na kakšen način nadzira produkcijo
 - funkcija prisvajanja – kdo si prisvaja sadove dela
 - funkcija tveganja – kdo pokriva negativne rezultate poslovanja ali si prisvaja njegove pozitivne učinke
- pri lastnini razlikujemo med pravnim (razkriva se pri vlogi upravljanja in nadzora) in ekonomskim (pomeni prisvajanje in prevzemanje tveganja) pojmovanjem

- nekdo je lahko pravni lastnik, a ne uživa nikakršnih sadov te lastnine (npr. lastnik zapuščenega gozda oz. hiše) – nekdo pa ima lahko ekonomske koristi od lastnine, ne da bi bil pravni lastni stvari (npr. Robinson Crusoe)
- v vsakem lastninskem sistemu morajo biti 4 ekonomske funkcije jasno opredeljene – od tega kdo in kako jih opravlja je odvisna učinkovitost sistema
- zgodovinsko so se pojavljali sistemi:
 - zasebne (privatne) lastnine
 - sistem javne lastnine – lastninska pravica je tu kolektivna ali splošna
 - kooperativna ali združna lastnina – vnaša drugačen način prevzemanja, tveganja, upravljanja,...

9.1.3. PRODUKCIJSKI NAČIN

- za razvoj so zelo pomembna razmerja med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi □ ta razmerja so ena od sestavin produkcijskega načina, ki ga sicer sestavljajo:
 - produkcijski in delovni proces
 - produktivne sile in produkcijski odnosi
 - produkcija, delitev, menjava in potrošnja
 - družbeni razredi, ideologija in razredni boj
- produkcijski način opredeljuje materialno plat dogajanja v neki družbi, njen način preskrbovanja sredstev za proizvodnjo in reprodukcijo materialnega življenja ljudi neke skupnosti
- pri razmerju med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi sile pomenijo določeno kontinuiteto zgodovinskega razvoja (dinamično moč družbe), ki se ji prilagajajo produkcijski odnosi
- če proučujemo civilizacijo novega veka, vidimo kako zelo lahko produkcijski odnosi in razredni boji vplivajo na naravo, obliko in hitrost razvoja produktivnih sil
- kapitalistični odnosi so v zgodovini odločno preoblikovali stare delovne procese in produkcijska sredstva, organizacijo dela in tehnično delitev dela – v socializmu pa so produkcijski odnosi pokazali učinek zavore na razvoj produktivnih sil
- razmereje med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi – z razvojem postajajo sile materialni nosilec prvih novih produkcijskih odnosov

-

9.1.4. EKONOMSKA FORMACIJA DRUŽBE

- produksijski način opredeljuje materialno plat družbe, ta pa ne deluje brez političnih in ideoloških inštitucij
- produksijski način v raznih političnih, pravnih, ideoloških, nacionalnih, religijskih odnosih – z njimi sestavlja ekonomsko formacijo družbe
- v družbeni formaciji se produksijski način in družbena nadgradnja (država, pravne oblike, ideologija, religija, kultura, znanost,..) tesno prepletata □ med njima poteka funkcionalna prepletenost (reprodukcija)
- v družbeni formaciji poteka trojni proces reprodukcije:
 - produktivnih sil
 - produksijskih odnosov
 - razredne strukture in razrednega boja
- ekonomski sistem vključuje 3 podsisteme (sociokulturni, politično-pravni, tehnično-tehnološki) in sam spada v sistem družbe, slednja pa sestavlja sistem narave

9.1.5. ZNANOST IN TEHNOLOŠKI RAZVOJ

- družba deluje v kompleksu treh podsistemov:
 - tehnološki režim
 - ekonomski mehanizem (povratne zveze, mehanizmi prilagajanja)
 - institucionalni pogoji (oblike regulacije, prevladujoče ravnanje, politične razmere)
- tehnične spremembe so temeljna sila v oblikovanju preobrazbe gospodarstva
- znanost vodi do večjega napredka v tehnologiji in družbene spremembe, postaja tudi poglavitna produktivna sila
- v tehnološkem razvoju ločimo 4 ravni inovacij:
 - manjše, postopne inovacije – potekajo nenehno
 - radikalne inovacije – so večjega obsega, so rezultati raziskav, spodbujajo nastanek novih trgov
 - spremembe »tehnološkega sistema« - so obsežne, potekajo v več panogah hkrati, spodbujajo nastanek novih panog

- ključne spremembe so spremembe »tehnološke paradigme« - tehnološka revolucija, ki spreminja gospodarstvo
- današnja znanstveno-tehnična revolucija je primer spremembe tehnološke paradigme
- tehnološki razvoj se danes osredotoča na:
 - mikroelektroniko – elektronika, storitvene dejavnosti, računalniško povezana produkcija,...
 - biotehnologijo – farmacevtika, agrokemija, predelava odpadkov, tekstilna industrija,...
 - razvoj novih materialov – polprevodniki, letalstvo, telekomunikacije, avtomobili, jeklarstvo,...

9.1.6. SEKTORSKA PREEOBRAZBA GOSPODARSTVA

- s tehnološkim razvojem se je v zgodovini občutno spreminjal način produciranja
-
- vse do 18.stol. je prevladovala proizvodnja hrane in drugih življenjskih potrebščin
- človek je začel kot nabiralec in lovilec, nato pastir in poljedelec – poljedelstvo, ki je povzročilo začetek pravih civilizacij v dolinah rek
- za poljedelsko družbo je značilno naturalno gospodarstvo – preskrba, ki je samozadostna
- kljub prevladi kmetijstva je bil pomemben razvojni impulz transporta in trgovine – zaradi razvoja pomorskega prometa, ki je nekaj vodilnih držav povzdignil na račun kolonialnih osvajanj
- razvoj trgovine je bil bistven zaradi razvoja komunikacij, zavarovalništva, finančnih poslov,... □ v 18.stol. se je izrazito razvila mednarodna trgovina
- industrijska revolucija v 19.stol. je uveljavila industrijo kot temeljni sektor gospodarstva □ razvijala se je v obliki manufakture, razmah je dosegla z energetskega viri oz. stroji in novimi tehnološkimi postopki □ uveljavila je podjetje kot ključno produkcijsko celico
- v 19.stol. je potekal proces hitre industrializacije in urbanizacije – razvoj železniškega in pomorskega prometa
- konec 19.stol. je dinamiko razvoja določal proces elektrifikacije, nato motorizacije □ povzročil gradnjo cest, sredi 20.stol. celotnih sistemov svtocest – ravilo se je gradbeništvo
- pomemben je hkratni razvoj denarja in financ ter razmah produkcije – razvile so se mreže bank in sistem povezav emisijske z poslovnimi bankami, hranilnicami, zavarovalnicami

- ta razvoj ponazorimo s primarnim (poljedelstvo in rudarstvo), sekundarnim (industrija in gradbeništvo), terciarnim (trgovina in razne storitve) ter kvartarnim sektorjem (znanje in informacije)
- potek razvoja sodobne civilizacije poteka v 6-ih stopnjah – W.W. Rostow:
 - tradicionalna družba – naravno naravnana
 - pogoj za vzlet: razvoj sodobne znanosti in njena praktična uporaba v kmetijstvu oz. industriji
 - vzlet: najhitrejša oz. najučinkovitejša stopnja inovacij in njihove komercializacije
 - uveljavitev tehnološke zrelosti: uveljavijo se vodilni gospodarski sektorji, stabilizira se proces industrializacije in urbanizacije
 - produkcija in množična potrošnja: vodilni sektorji se usmerjajo v proizvodnjo potrošnih dobrin in storitev z oblikovanjem korporacij
 - iskanje nove kakovosti na vseh področjih življenja – nova tehnološka paradigma, gre za ekološko primernejše in energetske varčno blago

9.2. GOSPODARSKI SISTEMI V RAZVOJU

- v evropski zgodovini je Marx razlikoval pet prevladujočih produkcijskih načinov: praskupnost, sužnjelastništvo, fevdalizem, kapitalizem in komunizem □ to posploševanje in zaporedje je značilno za evropocentrično razlago zgodovinskega razvoja
- za neevropske produkcijske načine je značilno, da je primitivni skupnosti sledilo zelo dolgo obdobje nespremenljivih družbenih struktur □ to je značilno za azijski produkcijski način in tudi (z nekaj posebnostmi) za Azijo, Afriko in Ameriko:
 - prevladujoči poljedelski način gospodarjenja
 - državna lastnina
 -
 - produkcijska samozadostnost
 - centralna državna oblast
 - * v tem sistemu je temeljni dejavnik moč države, ki je upravno obvladovala družbo
 - ** blagovna produkcija je z logiko tekmovalnosti povzročila hitrejši razvoj □ prišlo je do kolonialnih osvajanj, kar je poseglo v vse družbene sisteme v svetu □ razvil se je svetovni kapitalistični sistem
- v Evropi se je razvil centralni kapitalizem, ki ga je svetovna trgovina prenesla v vse dele sveta – periferni kapitalizem □ prišlo je do spodbude nastanka etatističnega produkcijskega načina, ki je

dušil razvoj in proti koncu 20.stol. zašel v hudo krizo – pojavila so se nasprotja zaradi razlik in enakopravnosti, ki je ni □ ta nasprotja pa preraščajo v napetosti, ki kapitalizem ogrožajo – socializem oz. komunizem

9.3. KLASIČNI (LIBERALNI) KAPITALIZEM

9.3.1. NASTANEK KAPITALIZMA

- začel v Angliji v 17., 18.stol.
- trgovci in obrtniki oderuške narave □ imeli denar za zagon
- potrebna je akumulacija kapitala, stroji in orodja ter motiv, ki ga ima individualnost – individualizem (tisti, ki ima potrebno privatno lastnino □ trgovci, obrtniki)
- zagon dala 1.ind. revolucija □ parni stroj
- noben podjetnik zadosti svojega denarja □ razcvet povzročijo banke, finančne inštitucije
- kapitalizem – bogatenje, kopičenje blaga
- za uveljavljanje kapitala pomembne sestavine in procesi: privatna lastnina in tržni način gospodarjenja (družbena delitev dela, specializacija □ poveča se produktivnost dela), akumulacija, individualizem, industrijska revolucija, finančne inštitucije

9.3.2. TEHNOLOŠKI TEMELJI RAZVOJA KAPITALIZMA & 9.3.3. EKONOMSKO BISTVO KLASIČNEGA KAPITALIZMA

- temelji kapitalizma so v agrarni in industrijski revoluciji
- v drugi polovici 18.stol. začel tehnično-tehnološki razvoj
- mejniki – parni stroj (James Watt 1782) □ razvoj na področju agrara, razvoj industrije in energetskih virov
- razcvet delovnih sredstev □ na področju energetskih virov □ razvil transport – potreboval kapitalizem, domači trg premajhen
- začela se je blagovna produkcija □ iskanje novih trgov
- uporaba strojev □ delavci odveč □ transformacija: spreminjanje kmečkih v mezdne delavce □ ljudje se selijo v mesta (urbanizacija) □ razvoj industrije in manufakturnih delavnic
- temelj na zasebni, privatni lastnini in blagovni produkciji
- podjetnik – lastnik proizvodnega procesa, načrtuje, tvega, prevzema odgovornost, vodi posle in pobira dohodke
- zasebna lastnina na področju: trgovin, bank, zavarovalnic,...
-
- kapitalizem odlikuje podjetnikovo inovativnost □ ostaja peščica bogatih, množica revnih

9.3.3.1. KAPITALISTIČNA PRODUKCIJA IN PRESEŽNI PRODUKT

- namen organizacije kapitalistične produkcije: odločanje podjetnika kam vlagati
- kapital:

3.letnik

- po hitrosti obračanja: fiksni (moramo odplačati, se amortizirajo) in cirkulirajoči (se hitro obrne, hitro dobimo denar nazaj)
- po obliki naložbe: konstantni (c; vložni se ga v materialne dejavnike /stavbe, stroji/, povrne se s prodajo produktov, se amortizira) in variabilni (v; delovna sila, samo v enem produkcijskem procesu, tehnična opremljenost dela)
- hitrost obračanja (povprečna profitna mera), presežna vrednost = m; $c/v = OSK$ (org. sestava kapitala – tehnična opremljenost dela)
- presežni produkt – presežek vrednosti produkta □ pojavne oblike: profit, obresti, renta
- cilj: presežni produkt □ selijo se iz ene panoge v drugo (z višjo prof. mero), drugače poslujejo z izgubo
- več ko je podjetnikov – cene padajo, manj podjetnikov – cena zraste □ privabi druge podjetnike □ medpanožno preseljevanje kapitala

9.3.3.2. RAZDELITEV NA NOVO USTVARJENE VREDNOSTI

- na novo ustvarjena vrednost je v kapitalistični produkciji razlika med vrednostjo ustvarjenega produkta in porabljenimi sredstvi
- dohodki dveh razredov: delavci – mezde, kapitalisti – profit
- delavci pritiskajo k višjim mezdam s stavkami, organizirajo se v sindikatu; kapitalisti uporabijo svojo moč □ nižje mezde
- v 18., 19.stol. kapitalistični sistem zelo grob (delavci garali 12-14ur, nizke mezde) □ sedaj so si delavci s sindikati in višjo produktivnostjo dela priborili 8-urni delavnik

9.3.3.3. RAVNOTEŽJE V KAPITALISTIČNEM GOSPODARSTVU

- kapital se vlaga v delovna sredstva (stroji, stavbe) in predmete dela, hkrati zaposluje delavce
- panoge se med seboj razlikujejo v:
 - organski sestavi kapitala
 - hitrosti obračanja kapitala □ odvisno od tega v katero obliko resursov je vložen: naložen v stroje in stavbe se obrača počasi – fiksni kapital; naložen v surovine, za plačilo delavcev – hitro kroži, cirkulirajoči kapital
- močna konkurenca □ kapitalisti prisiljeni poiskati strukturo naložbe kapitala z največjim profitom
- dokler se profitna mera razlikuje, se kapital seli
- s preseljevanjem kapitala se spreminjajo razmerja v produkciji in s tem ponudba
- konkurenca doseže, da se oblikuje splošna ali povprečna profitna mera (v panogi v ravnotežju, profit enak na enoto vloženega kapitala) □ tako se oblikuje produkcijska cena (ki pokriva porabljeni del vloženega kapitala in povprečni profit)

9.3.3.4. DOHODKI RAZLIČNIH SKUPIN KAPITALISTOV

- trgovci – lastniki, ki premestijo izdelan proizvod od blagovnega proizvajalca do kupca
- trgovina ima funkcije:
 - -
 - prostorsko (premestijo blago)
 - časovno (blago ponuja celo leto)
 - kvantitetno (kupec kupi kolikor želi)
 - kvalitetno (poskrbi, da čimbolje založi kupca)
 - kreditno (ponuja plačilo z odlogom, na obroke)
 - svetovalno (trgovec svetuje)
- kupce delimo na: avditivne (veliko sprašujejo) in vizualne (ne morejo videti trgovca)
- industrialci: kreira ravnotežno (prodajno) ceno, pokriva mu produkcijske stroške + prinaša povprečni profit

- **trgovca:** od industrialca kupi po nabavni ceni in temu pribije maržo
- marža – pribitek pri ceni trgovca, da mu pokrije stroške in prinese profit; marža se razdeli na trgovske stroške (elektrika, oglaševanje, najemnina, transport,...) in trgovski profit
- trgovci dajejo tudi rabate (posezonske, količinske, zvestobne)
- če ima trgovec sposojen kapital mora pokriti še obresti
- podjetniški dobiček - preostanek profita
- cene, ki se oblikujejo v kmetijski proizvodnji: absolutno rento dobi vsak lastnik zemlje, vsako boljše zemljišče pa dobi diferencialno rento (boljše zemljišče ima nižje proizvodne stroške) □ sestava cene: proizvodni stroški + diferencialna renta! + povprečni profit + absolutna renta

9.3.3.5. EKSTRAPROFITI

- v kapitalistični blagovni produkciji vlada konkurenca in medpanožno preseljevanje
- nekateri kapitalisti se bolje organizirajo, prilagajajo,... zato tudi poslujejo z različnimi stroški na enoto produkta
- imamo 3 blagovne proizvajalce (razlikujemo jih po uspešnosti poslovanja)
- povprečna cena je tista cena, ki **povprečnemu blagovnemu proizvajalcu pokriva povprečne stroške** in prinaša povprečni profit
- prvi **blagovni proizvajalec** je **manj uspešen**, ker ima višje proizvodne stroške kot povprečni proizvajalec □ dosega podpovprečni profit; ni iznajdljiv, slabo organizira, delavci zabušavajo,...
- drugi je **zelo učinkovit blagovni proizvajalec**, ki proizvaja z manjšimi stroški – to mu prinaša ekstraprofit □ dobiva nadpovprečni profit; ekstraprofit je začasen (tehnično-tehnološke inovacije), saj ga bodo drugi opazili in ga posnemali
- trg nagradi bolj uspešne blagovne proizvajalce, slabše pa ne □ distributivna funkcija (porazdeli)

9.3.4. RAZVOJNA DINAMIKA KLASIČNEGA KAPITALIZMA

- omogoča jo akumulacija kapitala z dvema dejavnikoma:
 - dejavnik prisile (konkurenca sili, da si inovativen)
 - dejavnik spodbude (večji profit)
- egoindividualizem je dober za razvoj, po drugi strani pa tudi slab (požrešnost)
- negativnosti procesa akumulacije kapitala □ pritisk na delavce (stroji, odpuščanje delavcev, brezposelnost – delavci začeli razbijat stroje, uvideli da je to brezupen upor), stroji so delavce izpodrinili (delavci so znali monotono operacijo – škoduje zdravju, malo znanja)

-

9.3.4.1. AKUMULACIJA KAPITALA

- **koncentracija kapitala:** kapital postane močnejši, čedalje več ga je, več se ekonomska moč
- **centralizacija kapitala:** združevanje različnih kapitalov v en sam kapital, gre za prevzeme in združitve – lahko so prijateljski ali sovražni
- posledice koncentracije in centralizacije so močna podjetja – korporacije □ to orjaško ekonomsko moč so si pridobili s kapitalskim povezovanjem znotraj ali zunaj panoge
- notranje povezave Union + Laško, Slovenica + Adriatic
- zunanje, medpanožne povezave: Istrabenz, ki je kupil hotele Portorož, hotele Opatija,...

- prevzemi potekajo znotraj in zunaj države
- za močne gigante je značilno, da pobirajo velike dobičke, vlagajo v razvoj in usmerjajo potrošnje □ neodvisne od bank, izdajajo vrednostne papirje
- vzporedno s centralizacijo in koncentracijo kapitala imamo strateška partnerstva (podjetja sodelujejo na določenih panogah, ponekod pa so si veliki konkurenti; pogosto naftna in avtomobilska industrija)
- cilj vseh teh procesov je uničiti konkurenco in povečati lastno konkurenčno moč pred ostalimi
- v kapitalizmu so zaplule vse države (čeprav povzročajo brezposelnost)
- velike korporacije so nastale s temi procesi; nevarnost! da se povežejo s političnimi oblastmi in vojsko

9.3.4.2. GOSPODARSKI CIKLUSI IN KRIZE

- tržno gospodarstvo nikoli ne miruje (vzponi, padci)
- gospodarstvo se lahko znajde na dnu (ti. **depresija**=recesija), temu sledi **oživljanje** (ko so podjetja na dnu jih zagrabi panika, ne morejo vračati kreditov,... □ podjetja propadejo), ostane malo podjetij – cena raste in s tem gospodarstvo (ti. **prosperiteta**), to sledi do **vrha** (profiti zopet nizki, nekateri obupajo)
- ti cikli si sledijo 7 – 8 let, kratkoročni 3 – 4 let
- vzroki:
 - v sami naravi kapitalistične blagovne produkcije, vsak dela sam zase – nihče jih ne koordinira; kriva je samostojnost – individualizem
 - padanje profitne mere; konkurenca
 - nezadostna potrošnja; kapitalist si prisvaja glavnino, delavcem se plača nižjo mezd
 - strukturna neskladja med panogami v gospodarstvu
- veiki gospodarski cikli – tehnično-tehnološke paradigme na 50let
- Kondratjevi cikli (5 ciklov):
 - 1770 – 1830: urbanizacija, manufakturne delavnice, uvedba stroja
 - 1830 – 1890: rast manufaktur, delajo po naročilu, specializacija, razvoj transporta, premog kot energetski vir
 - 1890 – 1930: 2.ind. revolucija, tekoči trak, gigantska podjetja (d.d.), koncentracija in centralizacija kapitala, uveljavljanje monopolov, ločitev upravljalne in lastninske funkcije, železnice
 - 1930 – 1980: avtomobilska industrija, nafta, radio, TV, pralni stroj, država gradi šole in daje štipendije (obdobje državne blaginje), transkorporacije
 - 1980 naprej: informacijska era, računalniška tehnologija, biotehnologija, elektronika, storitvene dejavnosti

SODOBNO TRŽNO GOSPODARSTVO

10.1. PROIZVODNO TEHNOLOŠKA IN LASTNINSKA STRUKTURA

-

10.1.1. DRUGA INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA

- konec 19.stol. in v začetku 20.stol.
- novi energetski viri, novosti v transportu (elektromotor, motor z notranjim izgorevanjem), novi postopki v črni metalurgiji (Siemens-Martinove peči, barvna metalurgija – baker, aluminij)
- temeljila je na:
 - ekonomiji obsega: množična produkcija, velika podjetja bolj učinkovita
 - znižanju stroškov: novi stroji in postopki (produktivnost se je povečala)

10.1.2. TEHNOLOŠKI NAPREDEK NA ZAČETKU 20. STOLETJA

- tekoči trak, standardizacija produktov, razčlenitev delovnih operacij
- značilna dva procesa:
 - tehnična delitev dela
 - hierarhični nadzor in upravljanje (organiziranost dela): uveljavil tayloristično organizacijo dela (delovne operacije natančno načrtovane, manjša poraba časa in energije), sledila fordistična organizacija dela (tekoči trak)
- rezultat organiziranosti: specializacija delavcev, ožje znanje, velike naložbe v stroje in poslopja; pojavi se razslojevanje delavcev na **bele** in **modre ovratnike** (beli – visoko kvalificirani, modri – delavci v neposredni produkciji)
- uveljavila se je množična produkcija potrošnih dobrin, razvoj avtomobilizma, radio, TV, pralni stroj, sintetični materiali, kemična industrija
- obdobje potrošniške družbe, pojavi se socialna država
- v Evropi je znana Praška pomlad (1968): protesti študentov in delavcev; intelektualci so videli slabosti kapitalizma in so ga želeli preusmeriti

10.1.3. SODOBNA TEHNOLOŠKA STRUKTURA

- 2. ind. revolucija je povzročila krize:
 - naftna: države OPECA zvišajo cene, dolžniška kriza v državah v razvoju
 - demografska: nerazvite države – demografski prirast
 - ekološka
 - ogromna stopnja inflacije: padanje produktivnosti, naraščanje stroškov
- v obdobju 1980-90 nova paradigma, poimenovana **3. ind. revolucija**
- odlikujejo jo 3 področja: **mikroelektronika**, **biotehnologija** in **novi materiali**
- mikroelektronika: informacijska tehnologija, večja produkcija teži k diferenciaciji in diverzifikaciji (širok proizvodni program) ter novim modelom, variaciji proizvodov
- biotehnologija: genetski inženiring, tehnološki postopki na bionačin
- pojav novih materialov: sintetični materiali, kompozitni materiali, transport (letala), telekomunikacija

-

10.1.4. PREOBLIKOVANJE LASTNINSKE STRUKTURE

- vse manj je proletariata, rodi se srednji sloj (inženirji, finančniki)
- delo se intelektualizira
- inštituti, univerze sodelujejo s hi-tech podjetji
- nastanejo tehnično-tehnološki parki
- kapitalisti potrebujejo vse večji kapital

- pride do preoblikovanja lastninske strukture – ni več sam podjetnik; ekonomija obsega se predrugači in nastanejo delniške družbe (podjetje lahko zbere kapital, izda vrednostne papirje oz. delnice, pojavijo se delničarji)
- za solastništvo je zainteresirana banka (lahko posoja ter vlaga in tako postane institucionalni delničar)
- pojavi se finančni kapital
- razvije se finančno gospodarstvo

10.1.5. DELNIŠKE DRUŽBE

- odgovarja omejeno z vsem svojim premoženjem
- d.d. je kapitalska trgovska družba, ki ima pravico izdajanja vrednostnih papirjev
- prednosti pred individualnimi podjetji:
 - so demokratizirale kapitalistični družbeni sistem (lastniki in upravljalci niso več samo bogataši)
 - dejavna moč kapitala se je povečala (prihranki se v firmi pametno investirajo v donosno naložbo, velika mobilnost kapitala, posredniki postanejo investicijski skladi)
 - pride do ločitve lastninske in menedžerske funkcije
 - kadarkoli, na enostaven način lahko povečajo svoj ustanovitveni kapital – tako da izdajo delnice/obveznice
- delnice – lastniški vrednostni papir, bolj rizične, večji donos, dividende, poznamo navadne in prednostne (prednost pri delitvi dobička):
 - komulativne prednostne (omogočajo vnovčenje dividende za nazaj, če jih d.d. ni izplačala)
 - participativne prednostne (v primeru višjih dobičkov, več kot fiksen donos)
- obveznice – dolžniški vrednostni papir; imetniku prinaša donos (obr.mera), manj rizične, manjši donos, treba vrniti glavnico z zneskom vred
- organi upravljanja: skupščina delničarjev, upravni odbor – menedžerji, nadzorni odbor – nadzira upravo
- prednosti d.d.:
 - razpršitev tveganja – diverzifikacija
 - podjetnik lahko plasira svoj kapital v različna podjetja (če gre eno v stečaj ne propade)
 - delničar odgovarja samo z višino svojega vložka
 - kontrolni paket delnic (večinski delež) – vpliva na upravljanje
 - večji paket delnic zagotovi delničarju sedež v nadzornem odboru družbe
 - povezujeta se bančni in industrijski kapital – nastajajo personalne unije v nadzornih odborih
- slabosti d.d.:
 - povečajo stroške (upravo je potrebno plačati)
 - emisija delnic ni zastoni
 - multinacionalne korporacije
 - notranji in zunanji lastniki strmijo k čim večjim dobičkom

10.1.6. KORPORACIJE IN MENEDŽERSKA REVOLUCIJA

- korporacija – oblika d.d., ki je nastala z orjaško močjo koncentracije in centralizacije kapitala
- značilnosti:
 - samofinanciranje (ni odvisna od bank, sama izdaja vrednostne papirje)
 - povezuje se z različnimi panogami na različnih ravneh – temu rečemo diverzifikacija proizvodnega programa
 - značilna vizija, strategija razvoja družbe za 20let naprej

- močno tržno oglaševanje
- vlaganje v raziskave in razvoj
- se združujejo tudi zunaj meje – TNK
- funkcijo upravljanja in vodenja profesionalizira – ločitev lastninske in upravljalске funkcije oz. menedžerska revolucija
- menedžerska revolucija – navzkrižni interesi med zaposlenimi in menedžerji:
 - menedžerji bi radi poskrbeli zase (visoke plače)
 - delničarji strmiijo k večjemu dobičku, ki se prelije v dividende
 - menedžerji so razvojno naravnani, so odgovorni delničarjem, zaposlenim, državi; odgovorni so tudi širši družbeni skupnosti – makroekonomski interesi
- takim korporacijam gre dobro, zato se vključujejo tudi banke, zavarovalnice, vzajemni in pokojninski skladi – institucionalni delničarji
- menedžerski odkup podjetja: menedžerji tudi odkupujejo delnice podjetja □ odkup mora potekati pregledno in pod poštenimi pogoji, saj ima uprava znatno več informacij kot majhni delničarji (lahko so oškodovani)
- delavski odkup podjetja: delavci imajo po ustavi pravico do soupravljanja podjetja in sedež v nadzornem odboru (to je +, saj delavci bolje poznajo stanje v podjetju kot predstavniki kapitala)
- menedžerski in delavski odkupi povečujejo vpliv notranjih lastnikov
- ekonomsko učinkovitost in razvoj podjetja zagotavljajo strateški lastniki

10.2. PODJETNIŠTVO IN TRŽNA STRUKTURA

10.2.1. PROCES MONOPOLIZACIJE (KARTELIZACIJE) GOSPODARSTVA

- kapital se seli iz ene panoge v drugo (sedaj ko je nekaj korporacij to ni več izvedljivo)
- Hilferding je govoril o treh ovirah:
 - korporacije temeljiijo na veliki OSK
 - korporacije potrebujejo velik kapital
 - velik riziko (strah pred proizvodnjo z enakimi proizvodi)
- ovire onemogočajo preseljevanje kapitala iz ene panoge v drugo, začne se boj z nižanjem cene (cilj je izničiti konkurenco in povečati tehnološko moč), posledica – konkurenca bo tudi znižala cene
- censke vojne so izničile producente, saj so vsi delali z izgubo in sprejeli pravila □ proces kartelizacije oz. monopolizacije gospodarstva
- kartel – pogodbno povezovanje istovrstnih podjetij, ki obdržijo pravno-organizacijsko obliko, zmenijo se na področju cene (cenovni kartel), prodaje (tržni kartel), razvoja & raziskovanja (razvojno-raziskovalni kartel),...
-
- podjetja se združujejo: horizontalno – kartelizacija (številne prednosti) in vertikalno (po zaporednih fazah predelave) □ kombinirana podjetja (npr. žaga – gozdarstvo – transport – Marles – prodaja pohištva); številni +:
 - izenačitve profitnih mer
 - znebimo se distributerjev – trgovcev (marža)
 - medsebojna pomoč na tehnično-tehnološki ravni
- podjetja se povezujejo tudi diagonalno □ konglomerati (različne nepovezane panoge)
- monopolni valovi (začeli v ZDA, v zgodovini 3 valovi povezovanj):
 - 1) 1895 – 1930: nastajajo veliki nacionalni monopoli (istovrstna podjetja, horizontalno združevanje)

- 2) 1922 – 1929: razcvet gospodarstva, naftni oligopoli; nastajajo javna podjetja, velike banke, zavarovalnice, živilska ind., kemična ind.
- 3) 50.leta po 2.sv.vojni: povezovanje različnih, povezanih in nepovezanih podjetij – konglomerati
- monopolni valovi se začnejo razvijati tudi v VB, prvi val v 20.letih, drugi v 60.letih in tretji v 80./90.letih □ tako tudi v ostalih državah celinske Evrope
- 4.val, po letu 2000 □ finančno povezovanje
- monopolne zveze – povezovanje, združevanje podjetij
- združevanje:
 - 1.stopnje: gentelmski dogovori, dogovor o spoštovanju cen
 - 2.stopnje: karteli, dogovor o delitvi dobička, koncern – kapitalsko povezovanje po zaporednih fazah predelave, sindikati
 - 3.stopnje: namen obvladovati trg; finančno, diagonalno, vertikalno, horizontalno povezovanje; narekuje finančna družba – holding družbe

10.2.2. TRŽNA STRUKTURA SODOBNEGA GOSPODARSTVA

- karteli – združenja podjetij, ki ostajajo pravno in ekonomsko samostojna; dogovorijo pa se o skupnih cenah
- med monopolnimi združenji 3. stopnje so trusti – poslovna združenja podjetij za opravljanje skupnih poslov v produkciji, prodaji
- holdinške družbe – imajo v lasti druge korporacije oz. njihov večinski delež
- stopnjo monopolne moči presojamo po treh kriterijih:
 - stopnja koncentracije najmočnejšega podjetja v panogi:
 - o100% delež – monopol (elektrika, vodovod, PTT, mestni promet)
 - o10% - nimajo vpliva na tržno dogajanje
 - o30% - 40%: oligopol – ohlapni
 - o60% - čvrsti oligopol
 - o90% - čisti oligopol
 - o40% in nima resnega tekmeca – dominantno podjetje
 - tržni delež prvih štirih najmočnejših podjetij v panogi
 - ovire za vstop/izstop v/iz panoge (družbene – predpisi, naravne – surovine)
- današnja konkurenca je nepopolna, prevladujejo oligopoli

10.2.3. MONOPOLNE ZVEZE IN EKSTRAPROFITI

- monopol postavi take cene, da dosega ekstraprofit
-
- danes monopoli oblikujejo zmerne cene, ki so stalne (z visoko ceno bi privabili konkurenco)
- menedžerji pravijo da jim ni za ekstraprofit, pač pa delovna mesta, tehnični napredek,... □ danes dokazano da jim je še vedno motiv profit
- ko dosega takšen dobiček so upravičeni: država (davek od dobička), menedžerji (premija), delničarji (dividenda), korporacija (akumulacija, za razvoj)

10.2.4. MONOPOL IN TEHNOLOŠKI NAPREDEK

- protislovno vprašanje: ali monopoli pospešujejo ali zavirajo razvoj?
- velike korporacije spodbujajo vojsko in obrambo □ največji izumi nastajajo v vojski
- nosilci najbolj dinamičnega razvoja so mali podjetniki, ki se borijo za obstoj na trgu (inovativnost)
- Mandel □ zavirajo tehnični napredek:
 - omejujejo proizvodnjo, višajo cene
 - izdelujejo slabše proizvode
 - odkupujejo, zadržujejo izume in patente
- Schumpeter jih je zagovarjal:
 - potrebno je vlagati v inovacije
 - nenehen tehnični razvoj - prisiljene

10.2.5. PROTIMONOPOLNA POLITIKA

- izvaja se v vseh državah v svetu, prva jo je uvedla Kanada (1889), sledijo jim ZDA s **Shermanovim zakonom** (1890) □ dopolnijo ga l.1914 z novimi predpisi
- države se odzovejo na monopol ko: ima podjetje dejansko monopolni tržni delež, dejansko uveljavi kakšno monopolno dejanje (dosega velik dobiček) in, ko se zaveda, da bi z ukrepanjem dosegla boljši rezultat za potrošnike
- začnejo aktivneje nastopati proti monopolom: zaporne, denarne kazni; plačilo 3kratne škode oškodovanim podjetjem, razdružitve monopolnega podjetja, dezinvestiranje – odprodaja dela podjetja

10.2.6. RAZVOJ NOVIH OBLIK KONKURENCE

- današnja konkurenca je: nepopolna, oligopolna, necenovna (kaže se v treh ravneh: substitucijska, proizvodno-tehnična, reklama oz. propaganda), institucionalna (z inovacijami oz. patent tekmujejo za kapital korporacije) in globalna (odprava carin in predpisov, svobodna uvozna konkurenca)
- v globalni konkurenci ne sodelujejo samo korporacije, ampak tudi majhna podjetja
- GATT – splošni carinski in trgovski sporazumi, ki jih je sprejelo 23 držav □ preimenovali so se v WTO – največja svetovna trgovinska organizacija, ki šteje 111 držav
- EU je nastala l.1952: Francija, Italija, Luksemburg, Belgija, Nemčija, Nizozemska; 1973: Danska, Irska, VB; 1981: Grčija; 1986: Španija, Portugalska; 1995: Avstrija, Finska, Švedska; 2004: Ciper, -
- Češka, Madžarska, Malta, Litva, Latvija, Estonija, Slovaška, Slovenija, Poljska; 2007: Bolgarija, Romunija
- prednost EU je hiter razvoj, slabost pa so stroški, pritiski, podjetja propadajo
- EU stoji na 3 stebrih (ekonomski – 1957 Rimska pogodba /EGS, Euroton/)

10.2.7. NOVI VAL PODJETNIŠTVA

razlike:

INDIVIDUALNI PODJETNIK

MENEDŽER V D.D.

UVAJANJE INOVACIJ	lažje uvaja inovacije (sam hitro odloča), tveganje je manjše	odločitve so počasnejše in zapletene, zaradi velikosti je uvajanje inovacij težje
SAMOSTOJNOST PRI ODLOČANJU	samostojen pri odločanju, preprosto in hitro odločanje	odgovarja lastnikom, potrebuje njihovo privoljenje, nasprotja med njim in lastniki
PREVZEMANJE TVEGANJA	večje, saj je edini lastnik in mora prevzeti to tveganje	manjše, napačna odločitev lahko pomeni izgubo službe
PREJEMANJE ZASLUŽKOV	zaslužki so lahko veliki, uspešno poslovanje mu zelo povečuje premoženje	vnaprej določeno plačilo + nagrade za uspešnost

- vlogo podjetnikov je poudarjal Schumpeter
- podjetnik – človek novih idej; organizira, upravlja in prevzema tveganje za poslovanje podjetja
- razvija se v 2 oblikah:
 - individualno podjetništvo: podjetnik svojo zamisel preoblikuje v nova, majhna in srednjevelika podjetja
 - korporacijsko/notranje podjetništvo: posamezniki znotraj velikih korporacij dobijo možnost, da razvijajo ideje o novih produktih, postopkih in organizacijskem preoblikovanju korporacije □ podjetnik deli podjetniško dejavnost, lastnino, upravljanje, tveganje z menedžmentom – zlasti s svojim sponzorjem v korporaciji □ rezultat tega – spreminjanje tržne strukture (krepi se delež majhnih in srednjih podjetij)
- majhna podjetja pomenijo za gospodarstvo:
 - večjo stvarno in potencialno konkurenco (sili k učinkovitemu poslovanju, vpliva na stabilne cene, sili velika podjetja k tržnim in produkcijskim spremembam)
 - dejavnik novega zaposlovanja in prestrukturiranja gospodarstva
 - omogočajo uresničevanje podjetniških pobud (povečujejo socialno in ekonomsko mobilnost prebivalstva)
 - instrumenti tehnološkega razvoja temeljijo na inovacijah
 - sestavni del podjetniške mreže in bistven dejavnik globalnih sprememb gospod.
 - omogočajo produktivno angažiranje prebivalstva
 - v njih se razvije veliko prihodnjih menedžerjev v velikih podjetjih
- notranje podjetništvo spreminja organizacijsko strukturo korporacije, vnaša decentralizirano odločanje, projektno povezovanje, sprošča inovativnost; pojavljajo se podjetniški inkubatorji, profitni centri, inovacijske enote, menedžerski odkup delnic,... □ velike korporacije postanejo bolj prilagodljive trgu, več se pomen neformalne organizacije, do izraza prihaja sposobnost posameznika
- s sproščanjem oblik notranjega podjetništva dosegajo korporacije:
 - pritegnejo podjetne sodelavce, spodbujajo njihov osebni razvoj – možnosti za uspešno kariero
 - zaposleni, ki največ prispevajo k uspehu – ugodnosti: možnost solastnine, udeležbe v dobičku
 - zaposlenim omogočajo zadovoljstvo ob razvijanju lastnih idej
 - postajajo bolj fleksibilni, bolj usmerjeni k manjšim skupinam kupcev

-

10.3. VLOGA DRŽAVE V SODOBNEM GOSPODARSTVU

- v 20.stol. je eden pomembnih procesov širjenje vloge države v gospodarstvu – v liberalnem kapitalizmu je obvladovala področja: obrambe, ohranjanja reda in miru ter na ekonomskem področju (emisija denarja, oblikovanje pogojev zunanje trgovine)
- v 20.stol. njena vloga zajema:
 - reguliranje trgovine in industrije
 - posege na trgu dela ter v razmerja med delavci in delodajalci
 - zagotavlja infrastrukturne storitve (organizira javna podjetja)
 - sodeluje v produkciji blaga in storitev
 - je odgovorna za splošno upravljanje gospodarstva
 - vodi socialno politiko za ogroženo prebivalstvo
 - daje družbi prvino enotnosti
- pojem »država« vključuje: vlado, državno upravo, parlament, javne službe, sodstvo, policijo, vojsko,...

10.3.1. RAZVOJ DRŽAVE V NJENI GOSPODARSKI VLOGI

- v gospodarstvu je prisotna država + razne institucije, ki zagotavljajo mir in red (sodstvo, javna uprava, obramba)
- v liberalnem kapitalizmu je država obvladovala področja obrambe, ohranjanja reda in miru, emisijo denarja in oblikovanje pogojev zunanje trgovine
- gospodarska kriza 1929 – 1932, po 2.sv.vojni se začne država aktivno vključevati (srečamo jo pri regulaciji gospodarstva, socialna politika, zgradnja infrastrukture, kontrola monopolnega obnašanja podjetij)
- **reformistična keynesijanska koncepcija:** obdobje po liberalnem kapitalizmu, ang.ekonomist Keynes; država se vključi na vseh področjih kjer trg ni učinkovit:
 - regulira trgovinske tokove
 - blaži socialna nasprotja & nihanja
 - poskrbi za splošno blaginjo ljudi (do 2.sv.vojne temu rečemo obdobje državnega kapitalizma)
- po 2.sv.vojni je bila prisotnost države bolj potrebna (države so bile v rušenju, gospodarstvo ni delovalo) □ rešitelj v tej anarhiji je država – 4 temeljni makroekonomski cilji:
 - skrb za čim večjo gospodarsko rast – BDP
 - čim bolj stabilna gospodarska rast (ni inflacije), stabilne cene – močna stabilna valuta
 - polnozaposlenost (čim manjša brezposelnost)
 - skrb za uravnotežene makroekonomske odnose
 - danes dodana še 2 cilja: prerazdelitev dohodka (davčna politika) ekološka gibanja (uvedejo ekološke takse)
- vse to pomeni, da to za sabo potegne stroške; tako draga država v današnjem času ne more poslovati, zato zaide v fiskalno-proračunsko krizo □ kriza države blaginje (država z davki ni bleda sposobna pridobiti denarja) □ spreminjanje javne v privatno lastnino

-

10.3.2. FUNKCIJE DRŽAVE

- **državna lastnina:** začelo se je po 2.sv.vojni, država je postala lastnica na področju industrije (tovarne), rudarstva, transporta, pomorstva,... pri nas je veliko zemlje – kmetijstvo; agrarna reforma (1946) razdelila zemljo □ 2.agrarna reforma (1948) odvzela in prodala zemljo; država je zaplenila tudi kapital: trgovine, banke, zavarovalnice; odgnala tujce in vzela njihovo premoženje; monetarna politika – 9 različnih valut, vzpostavila eno valuto – jugoslovanski dinar
- **vpliv na večjo koncentracijo in centralizacijo kapitala:** država je skušala okrepiti nacionalni kapital za nastop na svetovnem trgu, država je zelo navzoča v vojaški industriji (to se je izrazilo v militarizaciji družbe); danes podpira perspektivne sektorje in gospodarske panoge, ki so nosilke tehnologije in hitrejšega razvoja
- **državno uravnavanje gospodarskega razvoja in ciklov:** omejila je velika ciklična nihanja, skuša preprečiti izbruh globljih kriz s pravočasnim posegom v gospodarstvo
- **proračunska razdelitev dohodka in davčni sistem:** država ima široko paleto socialnih transferov (šolstvo, zdravstvo, pokojnine,...), glavni prtok je občutljiva davčna politika (ni države, ki bi imela uspešno davčno politiko); če postavi propocionarne davke so revni enako obdavčeni kot bogati, če postavi progressivne davke so bogatejši bolj obdavčeni (silijo k utajam)
- **monetarno-kreditni in bančni sistem:** preko bank vpliva na razvojne možnosti gospodarstva (denarno ravnotežje), v 80.letih je bil monetarizem priljubljen, s politiko obveznih rezerv, eskontno stopnjo, kreditno politiko ne da nadzirati gospodarstva
- **državno reguliranje trga (menjave):** država vpliva na cene produkcijskih faktorjev, blaga in storitev; cilji so: stabiliziranje trgov surovin in energetskih virov, zaščita potrošnikov s predpisi, ohranjanje konkurence s protimonopolnimi ukrepi, povečanje mednarodne konkurenčnosti domačih proizvodov
- **državno planiranje:** opredeljuje dolgoročne cilje ekonomske politike in prilagaja instrumente, v tržnih gospodarstvih se je razvilo indikativno planiranje
- **povezovanje države s sindikati in delodajalci:** je tretji partner v pogajanjih, z ukrepi na področju politike skuša opredeliti sprejemljive delovne razmere, višino plač, socialno, zdravstveno, pokojninsko zavarovanje

10.3.3. DRŽAVA BLAGINJE IN NJENA KRIZA

- v 20.stol. je država nenehno širila svoj vpliv ohranjala je red in zakonitosti, organizirala produkcijo vrste dobrin in storitev, ponujala je ekonomske in socialne storitve
- v tej vlogi postaja država poglaviti dejavnik blaginje □ država blaginje:
 - zagotavlja javne dobrine in storitve (zavarovanje, zdravstvo, šolstvo, družbena blaginja)
 - uravnava zasebne aktivnosti, spreminja življenjske razmere
- -
- po 2.sv.vojni se je uveljavil model socialnega tržnega gospodarstva (država zavestavljva varnost, prerazdeljuje dohodek, korigira pomankljivosti v delovanju tržišča)
- deluje kot kombinacija tržnega in netržnega urejanja

- v porazdelitvi moči je država toga □ deluje z obsežnim administrativnim aparatom (drag, birokratizira, neučinkovit)
- dve ravni krize državne blaginje: na eni strani potrebuje številne ekonomske in socialne funkcije □ potrebuje vse več sredstev, povečuje davke □ sproži fiskalno krizo države □ iskanje izhoda:
 - skuša racionalizirati državni sektor
 - neoliberalizem (zmanjšanje ekonomske & socialne vloge)
 - zahteve prebivalstva skuša zmanjšati z različnimi oblikami privatizacije javnih služb in storitev
- poudarja svojo usmeritev k privatizaciji nekdam podržavljenih dejavnosti

10.3.4. SODOBNA DRŽAVA

- značilnosti:
 - pluralizem = demokratična
 - kar je javnega se privatizira
- v bodoče bo njena naloga skrb za državljanje, glavni instrument razbremenitev davčnih lestvic; naloge postavljene na primarne makroekonomske cilje:
 - hitrejša gospodarsko rast bi dosegla: z razvojem podjetništva, tako da bi pripeljala tuji kapital, tako da bi privatizirala določene državne dejavnosti, če bi se umaknila iz gospodarstva
 - pomoč revnim v vključevanjem v proces razvoja: država se ne želi več omejiti na socialno pomoč revnim, želi preprečiti socialne napetosti
 - regionalizacija: osrednja oblast oblikuje splošne razvojne možnosti, lokalne oblasti pa potem spodbujajo razvoj s povezovanjem z drugimi regijami (regije se med sabo ne razumejo); lokalna skupnost razvije programe usposabljanja, izobraževanja, nalaga v infrastrukturo, organizira finančne vire, spodbuja strateško razvojno vizijo v okolju
 - zmanjšanje brezposelnosti tam kjer je
- vloga države je protislovna; na eni strani je socialna, na drugi sodobno tržno gospodarstvo
- po eni strani hočejo države individualno odgovornost, po drugi pa bi se radi skrili za socialno odgovornostjo
- državo sestavljajo: denar, moč & solidarnost
- sodobno tržno gospodarstvo je na prehodu v postindustrijsko/informacijsko družbo; značilnosti:
 - nove tehnologije (rezultat znanstveno-tehnične revolucije)
 - nove organizacijske oblike podjetij
 - uveljavljanje podjetniške ekonomije
 - spremenjena struktura zaposlenih
 - novi načini prilagajanja trgu

MEDNARODNI EKONOMSKI ODNOSI V SODOBNEM SVETU

11.1. MEDNARODNI EKONOMSKI ODNOSI NA PREHODU V 20. STOLETJE

-

11.1.1. ODPRTO GOSPODARSTVO IN KONCEPT PRIMERJALNIH PREDNOSTI

- danes nimamo zaprtega gospodarstva – imamo avtarkije

- če države ne bi bile povezane, bi bili na ravni naturalnega gospodarstva
- država nima na razpolago vseh dobrin, zato imajo velik pomen zunanje trgovine, ki omogočajo:
 - pridobivanje tehnično-tehnoloških znanj
 - uravnoteženje plačilne bilance
 - mednarodno delitev dela
- zunanja trgovina se je začela zgodaj (z razvojem prvih transportnih sredstev)
- Smith je rekel naj trgujejo in sodelujejo tiste države, ki imajo absolutne prednosti pri produkciji blaga □ država se specializira za določeno produkcijo □ nastanejo problemi: tuje blago so lahko prodali in domače je ostajalo, želeli so omejiti zunanjo trgovino – s carino
- pojav protekcioniističnih gibanj – vsi bi izvažali, od drugih držav pa ne bi kupovali
- razlogi za omejitev pri uvozu tujega blaga:
 - zaščita domačega gospodarstva
 - napolniti je treba proračun
 - zmanjšanje zunanje-trgovinskega primankljaja

11.1.2. RAZVOJ KOLONIALIZMA IN IMPERIALIZMA

- zunanje-trgovinski odnosi niso bili miroljubni
- kapital se je selil v kolonije (periferije)
- VB, Fr, Nem so imele kolonije zaradi surovin, poceni delovne sile □ preselile so svojo produkcijo, da so imele nižje proizvodne stroške
- z razvojem se je kolonializem spremenil v izvoz kapitala (ko se je začel bančno-industrijski kapital med sabo prepletati) □ imperializem
- kapital se je selil ker je bil doma odveč + velika konkurenca
- po 2.sv.vojni se je začela dekolonializacija (več kot 100 držav se je osvobodilo politične odvisnosti) □ kolonije še vedno odvisne od metropol, ker:
 - je prevelik prepad v gospodarski razvitosti
 - državam manjka strokovnjakov
- temu danes rečemo neokolonializem (Maroko, S Afrika, Indija) – gospodarstvo še vedno odvisno od metropol

11.2. INTERNACIONALIZACIJA KAPITALA V SODOBNEM SVETU

- kapital se širi, ker:
 - išče nova območja z ekstraprofiti
 - v razvitih državah se pojavlja problem hiperprodukcije
 - so sektorji in regije neenako razviti – zato je vedno veliko možnosti za zamenjavo
 - zaradi tehnološkega razvoja in monopolizacije razvitih gospodarstev

-

11.2.1. OBLIKE INTERNACIONALIZACIJE KAPITALA

1) SVETOVNI KAPITALISTIČNI SISTEM

- na tem trgu se srečujejo tokovi:
 - mednarodno gibanje blaga in storitev iz razvitih v nerazvite države (razvite potrebujejo trge); danes 75% svetovne trgovine obvladujejo razvite države; blagovna menjava poteka v močni valuti
 - izvoz kapitala; izvažajo ga podjetja in država (v različnih oblikah: kupujejo delnice, obveznice tujih podjetij, dajejo kredite) □ dolžniška kriza nerazvitih držav
 - sodelovanje in prepletenost znanja med različnimi državami □ prenos tehnologije, patentno licenčno sodelovanje
 - pretok delovne sile; danes v svetu so ovire □ države zahtevajo delovno vizo; zato pride do migracij delovne sile
- večja se prepad med gospodarsko razvitimi državami in državami v razvoju □ včasih so temu razmaku rekli centralni kapitalizem

2) REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE

- največja je EU, ki je nastala proti močni ZDA na eni strani in Japonski na drugi
- takšne integracije obstajajo pod različnimi imeni: WTO, EFTA, CEFTA, EU,...
- WTO – največja svetovna trgovinska organizacija
- EU – 9.5.1950 se je porodila ideja Schumanu; temelji na treh stebrih:
 - 1. in najmočnejši je ekonomski; sestavljajo ga 3 skupnosti (1951 – evropska skupnost za premog in jeklo; 1957 – evropska gospodarska skupnost /EGS/ in EUROTON), ki so se l.1992 povezale v EU
 - 2. predstavlja zunanjo in gospodarsko politiko
 - 3. temelji na pravosodju in notranji varnosti
- EU je bila ustanovljena l.1952 (6 držav: Italija, Benelux, Nemčija, Francija), kasneje se priključijo še: VB, Irska, Danska, Grčija, Španija, Portugalska, Avstrija,... □ interesi vključevanja so še vedno
- EFTA – evropsko območje proste trgovine (norveška, Lichtenstein, Švica, Islandija)
- CEFTA – srednje-evropsko območje proste trgovine (Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška – z namenom boja proti avtarkiji □ izstopile, danes v EU)

3) MEDNARODNE FINANČNE INŠTITUCIJE

- na trgu kapitala □ borze
- na trgu denarja □ mednarodne bančne inštitucije (svetovne inštitucije: IMF, MMS, IBRD – mednarodna banka za obnovo in razvoj,...)
- obstoj transnacionalnih bank (s svojimi podružnicami v državah sveta □ npr. Ljubljanska banka)

4) TRANSNACIONALNE KORPORACIJE

11.2.2. TRANSNACIONALNA PODJETJA

- posamezne panoge selijo svoje obrate v druge države, finance in menedžment pa obdržijo pri sebi
- kaj pripelje multinacionalke v to politiko:
 - -
 - poceni delovna sila
 - osnovne surovine so poceni
 - izognejo se plačilu carin
- serijska, masovna produkcija s strateškim načrtovanjem (vizija korporacije)

- slabe strani TNK:
 - slaba industrija – uničijo naravo
 - obljublajo nova delovna mesta in višji BDP (ko najdejo drugo državo kjer je cenejša delovna sila, se preselijo)
 - izogibajo se plačilu davkov
 - dobiček selijo v svojo matično državo
 - nevarnost! – korupcija na stranke, da politični veljaki sprejmejo predpise, ki so njim ugodni
 - ne pride do integracije korporacije
- prednosti TNK:
 - delovna mesta
 - višji BDP
 - prometne povezave
 - nova infrastruktura
 - nova znanja
 - nova tehnologija

11.2.3. VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS (VIK)

- v ZDA polovica TNK dela za vojsko
- določena država ima določene cilje (nafta, Perzijski zaliv,...)
- vojska vključuje: delovna mesta, je prva nosilka znanosti in tehničnega napredka, vrhunski strokovnjaki so zaposleni v Pentagonu □ to se financira iz državnega proračuna
- 20% svetovne trgovine – trgovina z orožjem

11.3. NEKATERA VPRAŠANJA MEDNARODNIH EKONOMSKIH ODNOSOV

11.3.1. RAZLIKE V DOSEŽENI RAVNI PAZVITOSTI

- poseben položaj držav iz OPECa (nafta, slabo razvite)
- novo industrializirane države (NIC) tudi posebna skupina (izvoz, industrija)
- tako velike razlike zaradi: zgodovinskih okoliščin, nerazvitost naj bi bila rezultat politične in ekonomske nestabilnosti & svetovne trgovine
- teza o mednarodni eksploataciji:
 - TNK si prisvajajo velik delež profita v DVR
 - razvite države imajo monopol v nekaterih produkcijah (določajo cene na svet. trgu)
 - gospodarstvo z večjo produktivnostjo pridobiva v mednarodni trgovini velike dobičke
 - neenaka menjava (RD zvišujejo cene industrijskih produktov)
- začarani krog revščine